

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Prusko-rakouská válka 1866
Lucie Lásková

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Prusko-rakouská válka 1866

Lucie Lásková

Vedoucí práce:

Mgr. Petra Kodetová

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Petře Kodetové za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích a vypracování bakalářské práce.

1. ÚVOD.....	6
2. ROZHODUJÍCÍ UDÁLOSTÍ VEDOUcí K PRUSKO-RAKOUSKÉMU KONFLIKTU V ROCE 1866.....	7
2. 1. Rakousko a Prusko v Německém spolku	7
2. 2. Válka s Dánskem	9
2. 3. Politická situace po roce 1865	14
3. ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA ARMÁD.....	17
3. 1. Rakouská armáda – organizace	17
3. 2. Saská armáda – organizace	21
3. 3. Pruská armáda – organizace	23
3. 4. Základní výzbroj armád ve válce 1866	26
4. VÁLKA NA DVOU FRONTÁCH.....	28
4. 1. Jižní bojiště	28
4. 2. Severní bojiště	33
5. ROZHODUJÍCÍ STŘETNUTÍ PRUSKO-RAKOUSKÉ VÁLKY 1866....	37
5. 1. Před bitvou	37
5. 2. Začátek bitvy	40
5. 3. Střetnutí u Svíbského lesa	42
5. 4. Rozhodující bitva a její důsledky.....	45
6. ZÁVĚR PRUSKO-RAKOUSKÉ VÁLKY.....	47
6.1. Situace do uzavření míru	47
6. 2. Důsledky Prusko-rakouské války 1866	51
7. ZÁVĚR.....	56
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	59
9. RESUMÉ	61
10. OBRÁZKOVÁ PŘÍLOHA.....	62

1. ÚVOD

Cílem mé bakalářské práce je analýza průběhu prusko-rakouské války roku 1866, která výrazně ovlivnila nejen země habsburské monarchie, ale také Prusko a ostatní německé státy. Válečný konflikt se odehrál na dvou frontách. Válka je rozebírána jak na severní frontě na německém území, tak na jižní frontě v Itálii. Nejvíce je však zaměřena pozornost na severní bojiště, a to především na střetnutí pruských a rakouských jednotek u Hradce Králové, protože to byla nejvýznamnější bitva celé války. Práce je členěna do pěti kapitol, které jsou dále děleny na jednotlivé podkapitoly.

V první kapitole je kladen důraz na politické události, které se vyvíjely od vzniku Německého spolku. V jejích třech podkapitolách je vysvětleno, co vedlo obě mocnosti roku 1866 k válce. Druhá kapitola je členěna do čtyř podkapitol, v nichž je popsána organizace rakouské, saské a pruské armády. Také je zde stručně nastíněna strategie boje a příprava válečných plánů na pruské a rakouské straně. V závěru kapitoly jsou představeny základní zbraně použité v prusko-rakouské válce. Hlavní pozornost je věnována rakouské jehlovce konstruktéra Lorenze a pruské zadovce konstruktéra Dreyse, která se stala jedním z důvodů pruského vítězství. Ve třetí kapitole členěné do dvou podkapitol jsou popisovány bitvy a postupy armád na jižní a severní frontě. Následně se čtvrtá kapitola zaměřuje na počátky bojů před rozhodujícím střetnutím až k samotné bitvě u Hradce Králové dne 3. července 1866. Na konci této kapitoly jsou stručně zhodnoceny důsledky bitvy pro české země. V poslední páté kapitole je zaznamenán ústup rakouské armády k Olomouci a následné boje do uzavření míru. Závěr kapitoly uvádí důsledky válečného konfliktu.

Základní literaturou bakalářské práce se staly knihy *Vzpomínka na Hradec Králové a Česká společnost* od Otty Urbana, *Válka 1866* od Pavla Běliny a Josefa Fučíka, od něhož jsem použila knihu podobného názvu předešlého díla, a to *Válka 1866: Běda poraženým*. V kapitole o politické situaci před vypuknutím války jsou také využity články z časopisu *Historický obzor*.

2. ROZHODUJÍCÍ UDÁLOSTÍ VEDOUcí K PRUSKO-RAKOUSKÉMU KONFLIKTU V ROCE 1866

2. 1. Rakousko a Prusko v Německém spolku

Německý spolek vznikl jako volný svazek samostatných států na Vídeňském kongresu 1815, jenž završil období napoleonských válek.¹ Rozhodnutím Vídeňského kongresu získalo Rakousko svá ztracená území a italské provincie, a to Lombardii a Benátsko.² Prusko ovládalo téměř celý tok Odry a střední tok Labe a Rýna.³ Na počátku svého vzniku byl Německý spolek tvořen 41 státy, a to 4 městskými republiky a 37 dědičnými monarchiemi. Německý spolek nebyl nic jiného než nadále pevněji neorganizovaný spolek států, který měl původně zaručit německou jednotu, ale fungoval spíše jako mocenský nástroj.⁴ Lze si ho představit jako konstrukci o třech pilířích, z nichž dva tvořily velmoci Rakousko a Prusko a třetí pilíř zahrnoval státy tzv. třetího Německa, které se však nikdy nestaly třetí silou Německého spolku.⁵ Spolkové shromáždění, později přejmenované na Spolkový sněm, byl jediný stálý a společný poradní orgán sídlící ve Frankfurtu nad Mohanem, jenž spojoval konfederaci německých států.⁶ Hlavním cílem Německého spolku bylo zachovat stávající konzervativní společenské uspořádání. Usiloval také o zmírnění národních, občanských hnutí a revolučních převratů. Spolek byl politicky ovládán zejména Rakouskem, které se snažilo záměrně udržovat roztržičnost německých států, protože jedině tak si mohlo zachovat v regionu svoji výraznou moc. O vliv se však muselo dělit s Pruskem, které chtělo německé státy sjednotit pod svou nadvládou.⁷ Proto Prusko zřídilo německý celní spolek roku 1834, jenž byl pokusem o hospodářské sjednocení Německa mimo Rakousko. Vytvořením celního spolku bez Rakouské

¹ URBAN, Otto, *Vzpomínka na Hradec Králové: Drama roku 1866*, Praha 1986, s. 19.

² FUČÍK, Josef, *Válka 1866: Běda poraženým*, Praha 2012, s. 128.

³ BĚLINA, Pavel, FUČÍK, Josef, *Válka 1866*, Praha 2005, s. 30.

⁴ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 19–20.

⁵ EISNER, David, *Bismarck, Rakousko a předběžný mír v Mikulově*, *Historický obzor* 16, 2005, 3/4, s. 62.

⁶ BĚLINA, FUČÍK, s. 31.

⁷ PROKŠ, *Konec říše Habsburků*, Praha 2004, s. 9.

účasti se podařilo zformovat stát ve státě a Prusko ukázalo Německu cestu k jednotě.⁸

Dosavadní uspořádání zpochybnila až revoluce roku 1848 a nově nastolila německou a rakouskou otázku.⁹ Vztahy mezi Pruskem a Rakouskem byly v době revolucí korektní, ale panovala mezi nimi nedůvěra.¹⁰ V této době se také nastiňuje požadavek na sjednocení Německa. Proto byl v březnu roku 1848 svolán do Frankfurtu nad Mohanem sněm, kde byly předloženy dvě koncepce. První z nich byla Maloněmecká, která ve sjednoceném Německu nezahrnovala území Habsburské monarchie a druhou byla koncepce Velkoněmecká, jež počítala se začleněním jak německých států, tak rakouských zemí. Na Frankfurtském sněmu, na který byl pozván i František Palacký, převažovala Velkoněmecká koncepce. František Palacký, však účast odmítl a místo toho zaslal na Frankfurtský sněm dopis, který vzešel do dějin jako List do Frankfurtu, v němž odmítl Velkoněmeckou koncepci. Uvědomoval si, že by mohlo být oslabeno české národní hnutí, obával se germanizace, a proto prosazoval setrvání všech slovanských národů v rámci Rakouska.¹¹

Nakonec byla schválena roku 1849 Maloněmecká koncepce a několik měsíců poté byla nabídnuta pruskému králi Friedrichu Vilémovi IV. německá císařská koruna. Nabídku stát se německým císařem však odmítl, jelikož byl proti sjednocení Německa a chtěl vládnout s rozšířenými pravomocemi, což by mu nebylo umožněno. Ke sjednocení Německa nakonec nedošlo podle žádné z koncepcí a Německo zůstalo stále roztržštěné.¹²

Po revolučních letech 1848–1849 došlo k několika událostem, které vedly k eskalaci napětí mezi Rakouskem a Pruskem.¹³ Jednalo se o období, kdy Prusko v čele s králem Friedrichem Vilémem IV. z Hohenzollersnké dynastie začalo

⁸ BĚLINA, FUČÍK, s. 34–35.

⁹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 22.

¹⁰ EISNER, s. 63.

¹¹ BĚLINA, FUČÍK, s. 38–43.

¹² Tamtéž, s. 44.

¹³ HÁLEK, Jan, *Konference německých států v Drážďanech 1850–1851*, Historický obzor 16, 2005, 11/12, s. 249.

ohrožovat vedoucí postavení Rakouska v Německém spolku. Rakousko předložilo Prusku požadavky, po jejichž odmítnutí směřovaly spory obou velmocí k vojenskému střetnutí. Do dalšího vývoje zasáhl Mikuláš I., který se postavil v případě válečného konfliktu jednoznačně na stranu Rakouska.¹⁴ Nicméně byl válečný konflikt včas zažehnán a Prusko podepsalo s Rakouskem a Ruskem 29. listopadu 1850 v Olomouci tzv. olomoucké punktace, kterými uznalo hegemonii Rakouska v Německém spolku.¹⁵

Konference v Drážďanech v letech 1850–1851 pak dále měla rozhodnout o dalším uspořádání německých poměrů. Ovšem kvůli neustálému soupeření obou mocností v Německém spolku se nepodařilo dohodnout na jeho reorganizaci. Z tohoto důvodu Prusko 27. března 1851 zaslalo členským státům Německého spolku oběžník, v němž žádalo o obnovu dřívějšího Německého spolku. Rakušané však bylo proti, protože svazek považovali za zastaralý. Výsledky drážďanské konference na závěrečném zasedání ukázaly, že ani pruské ani rakouské stanovisko na vytvoření jednotného německého státu nemá mezi členy Německého spolku dostatečnou podporu. Den po ukončení drážďanské konference tj. 16. května 1851 byla podepsána rakousko-pruská smlouva, v níž se oba státy zavázaly na tři roky ke společné obraně svých držav uvnitř i vně Německého spolku. Tím skončilo úsilí o vytvoření některé z koncepcí na sjednocení Německa.¹⁶

2. 2. Válka s Dánskem

Další problém, který mezi Rakouskem a Pruskem vyvstal, byl boj s Dánskem o zálabská vévodství. Vídeňským kongresem byla potvrzena nedělitelnost těchto vévodství, a jelikož v Holštýnsku a Lauenbursku převládalo německy mluvící obyvatelstvo a ekonomické vazby na Prusko, byla vévodství začleněna do Německého spolku. Zatímco ve Šlesvicku dominovali Dánové, kteří požadovali

¹⁴ BĚLINA, FUČÍK, s. 44.

¹⁵ HÁLEK, Jan, *Konference...*, s. 249.

¹⁶ Tamtéž, s. 257.

připojení alespoň většiny území Šlesvicka k Dánsku. Usilovali však také o připojení všech tří zálabských vévodství v konstituční monarchii, s čímž nesouhlasilo Rakousko ani Prusko.¹⁷ Již v roce 1848 byla vyvolána válka Pruska, Rakouska proti Dánsku. Nicméně pro Německý spolek nebyl výsledek války příliš příznivý.¹⁸ Podařilo se dojednat dočasné příměří a roku 1850 byl uzavřen mír pod nátlakem Ruska mezi Pruskem a Dánskem. O další dva roky později 8. května byl podepsán Londýnský protokol pěti velmocemi, a to Velkou Británií, Francií, Pruskem, Rakouskem a Ruskem. Tento protokol zaručoval v Šlesvicku a Holštýnsku nástupnická práva vévodovi Kristiánovi ze sondenbursko-glücksburské větve oldenburské dynastie, který byl rovněž určen za nástupce dánského krále Bedřicha VII. a také verifikoval princip nedělitelnosti zálabských vévodství.¹⁹

V průběhu let 1859–1862 se vyskytuje řada námětů k reformě Německého spolku a modernizaci jeho institucí. Albrecht Bernsdorff pruský ministr zahraničí předložil v prosinci 1861 návrh na vytvoření německého spolkového státu s vyloučením Rakouska na území Německého spolku. To ovšem Rakousko odmítlo.²⁰ Nepřátelství mezi Rakouskem a Pruskem se vyostřilo v roce 1862, kdy se stal novým pruským ministerským předsedou Otto von Bismarck. Od Rakouska vyžadoval, aby akceptovalo Prusko jako rovnocenného německého suveréna. To ovšem rakouský císař odmítal, jelikož se stále cítil být „knížetem všech Němců“.²¹ Bismarck formuloval problém obou mocností v jedné větě: „*Naše vztahy musejí být buďto lepší, nebo horší, než jsou dosud.*“²² Později se vyjádřil, že domáhat se k vyřešení německé otázky může Prusko jen „krví a železem.“²³ Další reforma Německého spolku byla předložena rakouským císařem roku 1863 na Frankfurtském sněmu. Tohoto jednání se neúčastnil pruský

¹⁷ BĚLINA, FUČÍK, s. 68–69.

¹⁸ PERNES, Jiří a kol., *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003, s. 287.

¹⁹ BĚLINA, FUČÍK, s. 68–69.

²⁰ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 40–41.

²¹ FUČÍK, s. 11.

²² URBAN, Otto, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 183–184.

²³ BOHADLO, Stanislav, JÁNSKÝ, Zdeněk, *Stopy krve a železa 1866*, Náchod 1991, s. 1.

král Vilém I., jelikož odmítal diskutovat o německé otázce s Rakušany.²⁴ Také nepřijeli tři další panovníci německých států, kteří se omluvili kvůli nemoci, a z politických důvodů chyběl dánský král. Přesto se shromáždění konalo. Dne 17. srpna do Frankfurtu přijelo 29 německých panovníků a rakouský císař na sjezdu předložil svůj návrh, na jehož základě se do čela Německého spolku mělo postavit pětičlenné direktorium a také chtěl ustanovit Spolkovou radu, jejímiž členy by byla německá knížata. Ve všech spolkových zemích se kromě toho měli scházet delegáti a měl vzniknout nejvyšší spolkový soud. Vilém I. reagoval na rakouský návrh dopisem, jenž zaslal na Frankfurtský sněm. Žádal, aby v předsednictví spolku bylo Prusko rovnocenné s Rakouskem, chtěl nechat zřídit německé Národní shromáždění, které by bylo volené ve všeobecných i přímých volbách a získat právo veta. Pruské požadavky, ale Rakousko přijmout nemohlo. Přesto že pro rakouský návrh hlasovalo 24 panovníků z 30 přítomných,²⁵ ukázalo se, že většina německých států nemá na rakouské reformě Německého spolku zájem. Reálnou politiku v Německu tak mohlo vykonávat buď jen Rakousko či Prusko nebo oba dva státy společně.²⁶ To, že se sněmu neúčastnil Vilém I., bylo velkým úspěchem Bismarckovy politiky. Rakousko-pruské vztahy se nicméně měly brzy dostat do zcela jiného postavení, jelikož vyvstávala opět šlesvicko-holštýnská otázka.²⁷

Dánský král Bedřich VII. se rozhodl v březnu roku 1863 anektovat Šlesvicko a Holštýnsko, což bylo v rozporu s londýnským protokolem.²⁸ Německý spolek proti tomu protestoval a již v říjnu se rozhodl k vojenskému vystoupení. Další komplikace přinesla smrt krále Bedřich VII., který zemřel 15. listopadu bez přímých potomků. Již druhý den na jeho místo nastoupil Kristián IX., jak bylo stanoveno v Londýnském protokolu. Ovšem týž den tj. 16. listopadu uplatnil nástupnické právo v zálabských vévodstvích také vévoda

²⁴ FUČÍK, s. 13.

²⁵ PERNES, Jiří, *František Josef I.: Nikdy nekorunovaný český král*, Praha 2005, s. 144–145.

²⁶ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 43.

²⁷ URBAN, *Česká společnost...*, s. 184.

²⁸ BĚLINA, FUČÍK, s. 68.

Augustenburg a prohlásil se vládcem obou území jako Bedřich VIII. Tak vzniklo v Dánsku dvojevládí, které bylo rovněž v rozporu s londýnským protokolem. Kandidatura Bedřicha Augustenburského byla v Německu přijata v celku pozitivně a rovněž ji podporovala většina států třetího Německa. Avšak Bismarck společně s rakouským ministrem zahraniční Rechbergem požadovali, aby byla plněna londýnská smlouva z roku 1852, tj. anulování dánských ustanovení. Tím se obě mocnosti dostaly do války na dvou frontách. Na jedné straně s Dánskem a na druhé s Německým spolkem, který se vyslovil pro augustenburskou kandidaturu.²⁹ Spory s Dánskem vyvrcholily roku 1864. Mezi Pruskem a Rakouskem byla uzavřena dne 16. ledna spojenecká smlouva.³⁰ Rakousko v podstatě nemělo důvod k válce s Dány. Ve válce se angažovalo proto, že nechtělo, aby Prusko samo vybojovalo Šlesvik a Holštýn a tím získalo „lepší“ postavení v Německu.³¹

Válka s Dánskem začala vstupem prusko-rakouské polní armády do Šlesvicka dne 1. února 1864 a Rakušanům se již 2. února podařilo dobýt Ober-Selk. Zpočátku se ve válce dařilo více Rakušanům než Prusům.³² Pruskému vojsku se podařilo dosáhnout pronikavého vítězství až 11. února u pevnosti Düppel. Dobytí pevnosti společně s ostatními úspěchy ve válce umožnilo obsadit i celý Jutský poloostrov.³³ Významnou událostí ve válce byla námořní bitva u Helgolandu dne 9. května, kde rakouská eskadra porazila dánské loďstvo.³⁴ Tato bitva přiměla Velkou Británii pokusit se o vyjednávání mezi zneprátelenými stranami, a proto do Londýna 25. dubna svolala mezinárodní konferenci, která znamenala dočasné příměří. Na konferenci byly předloženy Dánsku mírové podmínky, ale Dánové je odmítli, protože byli nuceni vyklidit celé Jutsko a tak byly obnoveny boje. Velká Británie, Rusko a Švédsko se odmítaly angažovat ve válce proti spojeným prusko-rakouským armádám a poslední srážka nepřátel

²⁹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 44.

³⁰ URBAN, *Česká společnost...*, s. 184.

³¹ JEDLIČKA, Otakar, *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl I.*, Pardubice 1883, s. 8.

³² PERNES, Jiří a kol., s. 288.

³³ BROFT, Miroslav a kol., *Vojenské dějiny Československa: Od roku 1526–1918*, Praha 1986, s. 376.

³⁴ PERNES, Jiří a kol., s. 288.

vypukla 3. července 1864 u Lundy, která skončila vítězně pro Prusy.³⁵ Prozatímní mír byl uzavřen 1. srpna 1864, na jehož základě Dánsko mělo odstoupit zálabská vévodství Prusku a Rakousku.³⁶

V druhé polovině srpna se konala v Schönbrunnu konference, jejímž hlavním cílem bylo vyřešení sporů mezi Rakouskem a Pruskem ve šlesvicko-holštýnské otázce. Na konferenci se také jednalo o snaze Rakouska vstoupit do Německého celního spolku. Ovšem jednání byla bezvýsledná.³⁷ Mezi Dánskem, Pruskem a Rakouskem byl uzavřen definitivní mír ve Vídni 30. října 1864, který stanovil, že vévodství budou dána pod společnou správu Rakouska a Pruska s tím, že veškeré změny musí být odsouhlaseny oběma velmocemi. Tato společná správa v zálabských vévodstvích byla ovšem považována jen za prozatímní opatření. Rakousko se již 12. listopadu 1864 vzdalo svých práv na vévodství ve prospěch Bedřicha Augustenburského. Prusko ale nejevilo zájem vzdát se svého vydobytého území.³⁸

Jelikož Vilém I. nebyl spokojen s kandidaturou vévody Augustenburského svolal do Řezna 21. července 1865 korunní radu, které se účastnilo Rakousko, Francie a Itálie a jejím výsledkem byla nová nóta, v níž Prusko vyzývalo Rakousko, aby společně zakročily. Jejich cílem bylo Bedřicha VII. zatknout a deportovat ho do východních Prus. O východisku z krize byl pověřen jednat s Bismarckem vyslanec habsburské monarchie Gustav Blome.³⁹ Jednání se konala v lázních Gastein v solnohradských Alpách a jelikož Gustav Blome nechoval žádnou přízeň ke kandidatuře vévody Augustenburského, souhlasil s návrhem na rozdělení vévodství mezi oba státy. Smlouva byla podepsána 14. srpna 1865 a o šest dní později došlo k její ratifikaci v Salcburku.⁴⁰ Na základě této konvence bylo Šlesvicko svěřeno pod správu Pruska a Holštýnsko Rakousku. Holštýnsko však leželo mezi Šlesvickem a územím

³⁵ BĚLINA, FUČÍK, s. 72–73.

³⁶ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 47.

³⁷ HÁLEK, Jan, *Gasteinská konference 1865*, *Historický obzor* 15, 2004, 5/6, s. 117–119.

³⁸ JEDLIČKA, Otakar, *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl I.*, s. 9.

³⁹ URBAN, Otto, *Vzpomínka...*, s. 50–51.

⁴⁰ HÁLEK, Jan, *Gasteinská...*, s. 123–124.

Pruska. Navíc Rakousko přislíbilo Prusku vybudování válečného přístavu v Kielu a pronajali jim dvě pozemní komunikace pro potřeby pruského vojska ve Šlesvicku, což oslabovalo rakouské postavení v Holštýnsku. František Josef I. předložil pruské vládě návrh na výměnu území, ale Bismarck odmítal vyměnit Holštýnsko za část Pruského Slezska nebo za Kladsko. A tak i přes tyto nevýhody rakouský císař gasteinskou smlouvu přijal. Bismarck věděl před válkou s Dánskem, že zálabská vévodství poslouží jako záminka k prusko-rakouskému konfliktu.⁴¹

2. 3. Politická situace po roce 1865

Velice brzy se ukázalo, že i přes uspořádání poměrů a zklidnění vzájemných vztahů Rakouska a Pruska nebudou gasteinské smlouvy dlouhodobým řešením. V obou vévodstvích totiž pokračovala kampaň pro kandidaturu vévody Augustenburského, ale ne už v tak velké míře. Rakousko otevřeně nevystupovalo pro kandidaturu vévody, ale stále ji považovalo za jednu z možností řešení. Oproti tomu Prusko hledalo ve vévodstvích podporu pro své anekční plány.⁴² Prusko nenašlo spojence, kteří by souhlasili s připojením vévodství k Prusku. Proto nechtěli, aby se situace kolem Šlesvicka a Holštýnska uklidnila, a tak obezřetně otázku vévodství přižívovali.⁴³ Koncem května 1865 podpořil náčelník generálního štábu Helmuth von Moltke na zasedání pruské korunní rady anekční plány Viléma I. Bismarck byl však zatím proti a snažil se Rakousko přesvědčit, aby odprodalo Holštýnsko Prusku a jako odškodnění se pokusilo získat zpět Lombardii, kterou ztratili roku 1859.⁴⁴ V té samé době učinila Rakousku nabídku i Itálie, která chtěla odkoupit Benátsko. Obě nabídky byly ovšem odmítnuty.⁴⁵

Jelikož politické uspořádání v Německu bylo založeno na smlouvách z roku 1815, nebyla otázka Německa jen vnitřní německou záležitostí. Případné

⁴¹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 52.

⁴² Tamtéž, s. 52.

⁴³ Tamtéž, s. 65.

⁴⁴ BĚLINA, FUČÍK, s. 76.

⁴⁵ URBAN, *Česká společnost...*, s. 201.

rozpuštění Německého spolku či jiné podstatné změny se týkaly všech evropských velmocí. Především to platilo pro Francii, protože byla jednak bezprostředním sousedem německých států a za druhé jako spojenec a protektor Itálie.⁴⁶ Helmuth von Moltke upozorňoval na to, že předpokladem pruského vítězství je současné aktivní vojenské vystoupení Itálie. Ale prozatím byl Vilém I. proti válce a snažil se o mírová řešení.⁴⁷ Získat Itálii na svou stranu se pokoušela pruská diplomacie od ledna 1866.⁴⁸ Cesta ke společné alianci Pruska a Itálie byla velmi složitá a nebýt zprostředkovatelské iniciativy císaře Napoleona III., k podpisu aliance by nikdy nedošlo.⁴⁹ Smlouva byla podepsaná na pouhé tři měsíce dne 8. dubna 1866, v níž se Itálie zavázala vojensky vystoupit jako spojenec Pruska v případné prusko-rakouské válce a za to měla získat Benátsko. Prusko se však žádným způsobem nevázalo pomoci Itálii, kdyby byla napadena Rakouskem. Prusko tak získalo spojence, a proto Rakousko začalo oporu hledat v samotném Německu⁵⁰. Na rakouskou stranu se přidalo Sasko, Hanoversko, Hessensko, Bádensko, Württembersko.⁵¹ Počátkem dubna dalo Rakousko jasně najevo, že nemá zájem o válku a tak obě strany přistoupily k jednání.⁵² Než ale začaly spory opravdu řešit, rozhodlo se Rakousko 21. dubna 1866 k mobilizaci armády v Benátsku, neboť Itálie začala vojenské přípravy. Stejně opatření učinilo 27. dubna i na severní frontě, kde mělo bojovat s Pruskem.⁵³

Jelikož se předpokládalo, že se bude prusko-rakouský konflikt odehrávat především v českých zemích, začaly se organizovat přípravy a opatření pro přesuny civilních úřadů. Obyvatelé měli být připraveni na ubytování vojáků a do Vídně byly z českých zemí převáženy cenné předměty a české korunovační klenoty. Tři dny po mobilizaci severní armády začala intenzivní jednání mezi

⁴⁶ URBAN, *Česká společnost...*, s. 201.

⁴⁷ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 72–73.

⁴⁸ Tamtéž, s. 87.

⁴⁹ EISNER, s. 64.

⁵⁰ URBAN, *Česká společnost...*, s. 201.

⁵¹ BOHADLO, JÁNSKÝ, s. 1.

⁵² URBAN, *Česká společnost...*, s. 201.

⁵³ BĚLINA, FUČÍK, s. 81.

Rakouskem a Francií. Rakousko chtělo využít Francii při zprostředkování v Itálii.⁵⁴ Napoleon III. se pokusil urovnat mezinárodní krizi na evropském kongresu koncem května 1866, kde nabídl řešení šlesvicko-holštýnské otázky, Benátska a reformy Německého spolku. Bismarck kongres razantně zamítl a Rakousko podmínilo svou účast vyřazením otázky Benátek.⁵⁵ Dne 1. června 1866 předložilo Rakousko šlesvicko-holštýnskou otázku Spolkovému sněmu ve Frankfurtu a 11. června vystoupilo Prusko s rozsáhlým návrhem na reformu Německého spolku. Mezi Rakouskem a Francií byla podepsána dohoda až 12. června, v níž se Francie zavázala zachovat neutralitu v německých záležitostech a totéž slíbila i v Itálii. Za to měla Francie získat po válce Benátsko,⁵⁶ které měla předat Itálii. Ve smlouvě bylo také psáno, že Itálie zaplatí částku na postavení nových rakouských pevností a převezme část rakouského státního dluhu přiměřenou obyvatelstvu Benátska. To vše bez ohledu na to, jak válka skončí.⁵⁷ Mezi tím Spolkový sněm projednával rakouskou a pruskou předlohu. V posledním hlasování zvítězilo Rakousko a hned na to Prusko vystoupilo z Německého spolku, který byl prohlášen za zaniklý.⁵⁸

František Josef I. vydal 17. června válečný manifest, v němž sděluje, že válka „Němců s Němci“ je nevyhnutelná. Stručně v něm naznačuje příčiny války a zdůrazňuje, že Prusko vyvolalo konflikt. V dokumentu se však nepíše nic o Itálii. Rakouským prvotním nepřítelem bylo totiž Prusko. Válečný manifest vydal také Vilém I. dne 18. června, který v dokumentu oznamoval, že příčinou války je rakouská neochota ustoupit z výsluní. Rakousko bojovalo za uchování mocenského postavení, zatímco Prusko o svou existenci.⁵⁹

⁵⁴ URBAN, *Česká společnost...*, s. 202–203.

⁵⁵ EISNER, s. 65.

⁵⁶ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 182

⁵⁷ BĚLINA, FUČÍK, s. 106.

⁵⁸ URBAN, *Česká společnost...*, s. 202–203.

⁵⁹ Tamtéž, s. 148–153.

3. ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA ARMÁD

3. 1. Rakouská armáda – organizace

Základy starorakouského mnohonárodnostního vojska zůstaly neporušeny od třicetileté války, nebylo dobově ovlivněno a udržovalo si starý styl velení a vedení boje.⁶⁰ I přesto se v letech 1848–1849 stala rakouská armáda rozhodujícím faktorem při potlačení revolučních úsilí.⁶¹ Rakousko začalo reformovat armádu až v 60. letech 19. století. Bylo provedeno mnoho změn, které ovšem nic neznamenaly a armádě k vítězství nepomohly.⁶² Konečný válečný stav rakouského vojska v 60. letech měl dosáhnout 600 000 mužů⁶³, avšak skutečné stavy se pohybovaly mezi jednou třetinou až šestinou zamýšleného stavu⁶⁴. Branná povinnost byla v Rakousku zavedena až v roce 1868 a do té doby bylo vojsko doplňováno na základě tzv. konskripce. Vojenská služba byla stanovena na 8 let, ale voják nesloužil celé toto období. Pouze jízda sloužila celých 8 let, dále pěchota jen 1-3 roky a ostatní druhy vojsk 3 roky.⁶⁵ V záloze byl voják k dispozici po dobu dvou let. Dlouhodobými dovolenými byla vojenská služba přerušována a v mírových dobách odcházeli vojín dokonce na trvalou dovolenou hned po počátečním výcviku, jenž trval dva měsíce.⁶⁶ Na jedné straně předčasně propuštění rezervisté zůstávali vojáky, ale na straně druhé nebyli za normálních okolností povoláni k cvičením. Tím však ztráceli svou vojenskou způsobilost. Významnější vojenská taktická cvičení neprováděla od roku 1861 ani aktivní vojska.⁶⁷ Rakouských nižších důstojníků v armádě bylo malé množství a proto se tito zaměstnanci až do funkce setníka doplňovali buďto

⁶⁰ FUČÍK, s. 37.

⁶¹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 158.

⁶² FUČÍK, s. 37.

⁶³ BĚLINA, FUČÍK, s. 199.

⁶⁴ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 158.

⁶⁵ TUHÝ, Bohumír, *Armády Rakouska, Saska a Pruska ve válce 1866: Organizace, výzbroj, výstroj*, Hradec Králové 1990, s. 6.

⁶⁶ KLUČINA, Petr, ROMAŇÁK, Andrej, RICHTER, Karel, *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. 17.–20. stol.*, Praha 1984, s. 190.

⁶⁷ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 158–159.

ze setnických škol, které byly zřízeny přímo u pluku, nebo povyšováním obzvláště talentovaných jedinců z řad mužstva.⁶⁸ Z vojenské služby byl uvolněn rozsáhlý okruh osob, a to duchovní, státní a veřejní úředníci, učitelé, lékaři a studující. Navíc bylo možné se pomocí tzv. osvobozovací taxy z vojenské služby vykoupit. Z tohoto důvodu byl kritický nedostatek záloh. Také se zhoršovala vzdělanostní úroveň armády. Číst a psát dokázalo pouhých 30 % mužstva.⁶⁹

Co se týká strategie rakouské armády, v podstatě v roce 1866 neexistovala.⁷⁰ Jejich válečné umění setrvalo na způsobech boje, jejichž základ sahal k napoleonským válkám.⁷¹ Tato taktika probíhala tak, že před bitevním seskupením postupoval kupředu řetěz lehké pěchoty a ta mířenou střelbou rozvracela řady nepřítele. Řadová pěchota vyrážela v kolonách a více jak na střelbu se spoléhala spíše na útok chladnou zbraní tzv. bodáky.⁷² Rakouská strategie pěchotního boje ve válce 1866 byla založena na zkušenostech z bojů s Francií z roku 1859.⁷³ Neuvědomili si však, že se tehdy Francouzi nemohli rakouské armádě s puškami Lorenz M. 1854 v palebném střetnutí postavit. Z tohoto důvodu francouzská pěchota usilovala o rychlé podběhnutí rakouské palby a protivníka odrazit bodákovou ztečí. Jelikož Rakušané špatně vyhodnotili zkušenosti z války s Francouzi, cvičili svou pěchotu k obdobnému uplatnění bodákové zteče, což se jim stalo osudným.⁷⁴ Nicméně špatná strategie nebyla jedinou chybou, jež zapříčinila rakouskou porážku v prusko-rakouském konfliktu. Rakousko totiž nemělo žádného výrazného vojevůdce, jako byl dříve Evžen Savojský, arcivévoda Karel či maršál Radecký.⁷⁵ Rakousko nemělo také zodpovědně fungující generální štáb a dokonce i funkce šéfa štábu byla brána více formálně. Generál Alfred von Henikstein se v 60. letech snažil posílit

⁶⁸ TUHÝ, s. 7.

⁶⁹ BĚLINA, FUČÍK, s. 199.

⁷⁰ FUČÍK, s. 21.

⁷¹ PERNES, Jiří a kol., s. 287.

⁷² KLUČINA, ROMAŇÁK, RICHTER, s. 159.

⁷³ BĚLINA, FUČÍK, s. 201.

⁷⁴ PERNES, Jiří a kol., s. 287.

⁷⁵ FUČÍK, s. 23.

význam generálního štábu, ale moc se mu nedařilo. Tato instituce nadále setrvala do značné míry pouze školicím střediskem mladších důstojníků a informačním střediskem.⁷⁶

První vojenský plán vypracoval arcivévoda Albrecht na podzim roku 1865. V koncepci počítal s válkou na dvou frontách a navrhoval nasazení přibližně šesti armádních sborů v prostoru Čech a Olomouce, které měly ve vhodné chvíli přejít k ofenzivě. Byla přijata však jiná varianta. František Josef I. se vysloveně přiklonil k defenzivnímu projektu, který navrhl podmaršálek Henikstein. Podle jeho plánování měla být vojenská strategie sjednocena se strategií politickou, což znamená, že Rakousko mělo být napadeným státem a ne naopak. Navíc si rakouská generalita uvědomovala nevýhody, a proto navrhovala ještě počátkem roku 1866 rychlé přezbrojení a přecvičení armády. Bylo však pozdě změny realizovat a tudíž byl z vojenského hlediska rozumnější návrh s defenzivním vedením války. Heniksteinovu koncepci měl pak dokončit generál major Gideon Krizmanič. Již v průběhu dubna předložil plán severní armády, jejíž hlavní stan měl být v Olomouci. Předpokládalo se, že pruské síly zaútočí ze Slezska směrem na Vídeň a přitom narazí na dobře rozmístěné rakouské jednotky, které budou schopny útok odrazit. V Krizmaničově plánu se také počítalo s postupem pruských vojsk po Labi, ale nebyl tomu přikládán příliš velký význam, jelikož tento postup považovali za málo pravděpodobný. Krizmaničův plán byl schválen koncem dubna a již 26. dubna byl vrchním velitelem severní armády jmenován polní zbrojmistr Ludwig von Benedek.⁷⁷ Je otázkou zda Rakousko vybralo správného velitele pro severní armádu, protože Benedek původně sloužil v Itálii jako štábní důstojník Radeckého a tak znal celé území velmi dobře, zatímco v Čechách si byl nejistý. Přijmout rozkaz císaře, ale musel a do Itálie byl vyslán jako velitel arcivévoda Albrecht.⁷⁸

⁷⁶ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 160–161.

⁷⁷ Tamtéž, s. 161–162.

⁷⁸ URBAN, *Česká společnost...*, s. 205.

Zmobilizovaná rakouská armáda byla uskupena do 10 sborů, z nichž tři byly na jižní frontě, a to 5., 7., a 9. sbor s počtem 143 000 mužů a 284 děl. Jižní armádě bylo nasazeno také pět ze třinácti převážně českých pluků, a to 11. písecký, 36. mladoboleslavský, 54. olomoucký, 75. jindřichohradecký.⁷⁹ Tato armáda se hlavně opírala o pevnostní čtyřúhelník Verona, Peschiera, Mantova, Legnano.⁸⁰ Severní armádu tvořilo zbývajících 7 armádních sborů a 5 samostatných jezdeckých divizí.⁸¹ Na severní frontě bylo ve zbrani kolem čtvrt milionu mužů a v Čechách byly předsunuté jednotky 1. armádního sboru a 1. lehké divize v síle asi 36 000 mužů.⁸²

Armádní sbor byl vytvořený jako válečný svazek a většinou se skládal ze 4 pěších brigád, 1 pluku jízdy, 1 pluku dělostřelectva, 8 setnin pionýrů a ženistů, příslušného počtu vozatajstva neboli trénu, 1 zdravotnické setniny, 2 polních ambulancí, muničního parku a zásobovacích oddílů.⁸³ Rakouská pěchota byla tvořena z pluků řadové pěchoty označovaných jménem majitele a pořadovými čísly.⁸⁴ Také byla sestavena ze zvláštních mysliveckých praporů, které byly dále rozděleny v 6 setninách, a ze specializovaných pěších pluků z nich měl mít jeden pluk 4 pěší prapory. V každém pěším praporu sloužilo 1 018 mužů a dále se dělily na 6 setnin, z nichž každá měla 2 čety. V poli měli být nasazeny u pěších pluků pouze 3 prapory, čtvrtý byl určený k pevnostní nebo jiné službě v zázemí.⁸⁵ Myslivecké útvary se formovaly jedním plukem označeným jménem císaře Františka Josefa I. a 32 prapory polních myslivců. Organizace jednotek byla podobná jako u řadové pěchoty.⁸⁶ V pěchotě zaujímaly vedoucí postavení myslivecké jednotky, jelikož zahajovaly boj, kryly ustupující jednotku a využívalo se jich k průzkumu.⁸⁷ Jezdecktvo bylo také uspořádáno v plucích,

⁷⁹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 167–168.

⁸⁰ BROFT, s. 379.

⁸¹ TUHÝ, s. 8.

⁸² URBAN, *Vzpomínka...*, s. 171.

⁸³ TUHÝ, s. 8.

⁸⁴ BĚLINA, FUČÍK, s. 199–200.

⁸⁵ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 168.

⁸⁶ BĚLINA, FUČÍK, s. 200.

⁸⁷ KLUČINA, ROMAŇÁK, RICHTER, s. 191.

a to k přihlídnutí ke zvyklostem a typu výstroje.⁸⁸ Dětilo se na těžké, v němž byly kyrysníci a lehké kam patřili dragouni, husaři a huláni.⁸⁹ Pluk těžké jízdy byl rozdělený do 5 eskadron po 175 mužích a pluk lehké jízdy se dělil do 8 eskadron po 210 mužích.⁹⁰ Rakouské dělostřelectvo se dělilo na polní a pevností, které se skládalo ze 12 dělostřeleckých pluků a 1 pluku pobřežního dělostřelectva. Až na pobřežní pluk byly všechny ostatní pluky značeny pořadovými čísly a nesly jméno majitele. Mezi další rakouské jednotky patřily technické, které byly tvořeny ženisty organizovaných ve 2 plucích a pionýry formovaných do 6 samostatných praporů. Administrativní jednotky tvořilo vozatajstvo často přidělované k obsluze dělostřeleckých parkových a skladových zařízení a souprav válečných mostů, dále technické dělostřelectvo, jednotky polních skladů a zdravotnická služba, jenž byla ve válce členěna na sborové zdravotnické jednotky a polní nemocnice. Jednotlivé armádní sbory měly přidělenou 1 zdravotnickou setninu o 5 četách a 1 sborovou ambulanci. Oproti pruským sborům rakouské trpěly velkým nedostatkem lékařů. Jednomu rakouskému sboru bylo přiřčeno 6, zatímco pruskému 42 lékařů.⁹¹

Mobilizace rakouské armády měla být dokončena před 10. červnem, kdy se měla armáda začít přesouvat do severních Čech. Severní armáda se ale opozdila a přesun začal až o sedm dní později.⁹²

3. 2. Saská armáda – organizace

Spojenectví mezi Rakouskem a Saskem vyjednával Friedrich von Beck v Drážďanech, odkud se vracel 12. června zpět do Vídně s dohodou, která zaručovala pomoc saské armády. Saská vláda věděla, že jejich armáda sama není schopna čelit převaze pruských vojsk a tak proti spolupráci s Rakouskem nic nenamítala. Již od 9. června vyjednával s rakouskou vládou také pobočník

⁸⁸ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 168.

⁸⁹ TUHÝ, s. 9.

⁹⁰ KLUČINA, ROMAŇÁK, RICHTER, s. 190.

⁹¹ BĚLINA, FUČÍK, s. 200–201.

⁹² URBAN, *Česká společnost...*, s. 204.

bavorského krále generál von der Tanne o bavorsko-rakouské součinnosti. Po pěti dnech dospěli k dohodě. Bavorská armáda se měla nejpozději do začátku července přesunout do Čech a připojit se k uskupení pod velením saského korunního prince Alberta.⁹³

Na rozdíl od rakouské armády mělo Sasko zavedenou všeobecnou brannou moc od napoleonských dob a vztahovala se na každého dvacetiletého muže.⁹⁴ Branný systém saské armády měl podobné rysy jako rakouský, protože od roku 1848 bylo obnoveno konskripční doplňování vojska. Vojenská služba byla stanovena na 6 let, avšak v praxi voják sloužil prezenčně asi jen 2 až 4 roky. Pěchota sloužila 2 roky, dělostřelectvo 3 a jezdecktvo 4 roky. A poté zůstávali ještě 2 roky v záloze. Ze čtyřletých důstojnických škol byl doplňován důstojnický sbor. Stejně jako v Rakousku, tak i v Sasku neexistovali záložní důstojníci. Důležitou roli ve výcviku Saské armády hrály zkušenosti z polního tažení ve Šlesvicku-Holštýnsku v roce 1849 a po krymské válce roku 1856 se saské velení soustřeďovalo především na boj v rozvinutých sestavách.⁹⁵

Pěchotní jednotky byly reorganizovány od roku 1849, kdy pěší brigády byly nahrazeny pluky.⁹⁶ Brigády byly uskupeny ze 4 pěších praporů a 1 mysliveckého praporu, který měl 4 roty. Každá rota byla číslovaná – řadová rota byla označena pořadovými čísly a myslivecké roty písmeny A až D.⁹⁷ Saskou jízdu tvořil 1 gardový jezdecký pluk a 3 řadové jezdecké pluky. Každý pluk měl 4 jízdní setniny, které měly přibližně 160 koní. Také dělostřelecký sbor se formoval z pluků, a to pěších, jízdní dělostřelecké brigády a muničního praku. Celkem měl 10 baterií.⁹⁸ Saský dělostřelecký materiál byl z Pruska. Pionýři, vozatajstvo a zdravotnické jednotky tvořily pomocné oddíly. Celkem bylo

⁹³ RYCHTER, Karel, *Třeba i železem a krví: Prusko-rakouské války 1740–1866*, Praha 2007, s. 304–305.

⁹⁴ TUHÝ, s. 11.

⁹⁵ BĚLINA, FUČÍK, s. 202.

⁹⁶ TUHÝ, s. 11.

⁹⁷ BĚLINA, FUČÍK, s. 202.

⁹⁸ TUHÝ, s. 11–12.

v prusko-rakouském konfliktu v Čechách 16 saských praporů řadové pěchoty, 4 prapory myslivců, 16 jezdeckých eskadron a 10 dělostřeleckých baterií.⁹⁹

3. 3. Pruská armáda – organizace

Pruská armáda byla vybudována na přísně monarchistických principech „státu ve státě“ jako nezávislý komplex s vlastním vnitřním životem.¹⁰⁰ S reformami začalo Prusko již po napoleonských válkách a hlavní zásady těchto reforem byly dokončeny až v 60. letech. Byla vybudována armáda s moderními prvky a stala se jednou z nejsilnějších v Evropě.¹⁰¹ Všeobecná branná povinnost byla zavedena roku 1813¹⁰² a přiváděla muže do armády ze všech společenských vrstev, profesí a vzdělání. Což poskytovalo kvalitní doplňování poddůstojnického a důstojnického sboru. Prosazoval se náročný výcvik, tvrdá výchova důstojníků u jednotek včetně generality a generálního štábu.¹⁰³ Pruský generální štáb znamenal více než rakouský štáb, byl v lepším stavu a Helmuth von Moltke, jenž byl od roku 1858 v čele generálního štábu, z něj chtěl vytvořit skutečné centrum armády.¹⁰⁴

V letech 1860–1865 se plánovaný válčený stav pruského vojska zvýšil dvakrát a to umožnilo postavit nově 36 pluků řadové pěchoty, 10 jízdních a 9 dělostřeleckých pluků. V zeměbraně, která nebyla ničím jiným než prodloužením vojenské služby v záloze, sloužilo asi 220 000 mužů. Zeměbrana mohla být použita jen ve dvou případech, a to buď v týlu postupující armády, což byla I. výzva, ve které sloužili vojáci do věku 32 let, anebo k obraně státních hranic na což byla použita II. výzva, v níž sloužili vojáci do věku 39 let. Zeměbrana II. výzvy se prakticky vojenského střetnutí v roce 1866 neúčastnila. Vojenská povinnost se v Prusku vztahovala na každého občana ve věku od 20 let

⁹⁹ BĚLINA, FUČÍK, s. 202.

¹⁰⁰ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 173.

¹⁰¹ FUČÍK, s. 46

¹⁰² TUHÝ, s. 12.

¹⁰³ FUČÍK, s. 47.

¹⁰⁴ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 176.

do 39 let.¹⁰⁵ Zkrácení prezenční služby umožnil zákon jen studentům středních škol, kteří se před ukončením studia dobrovolně přihlásili k jednoročnímu důstojnickému kursu. Po úspěšném dokončení přecházeli do aktivní zálohy v hodnosti důstojnického čekatele nebo i podporučíka. Tento systém tak umožňoval armádě získávat dostatečný počet vzdělaných poddůstojníků a nižších důstojníků.¹⁰⁶

Na rozdíl od rakouských museli pruští rezervisté vykonávat pravidelná cvičení, která musel absolvovat čtyřikrát. Také taktické přípravě byla věnována nebývalá pozornost.¹⁰⁷ Byly vydány nové taktické předpisy pro způsob boje, které spočívaly na převaze palby a význam bodákové zteče zcela potlačily.¹⁰⁸ Typickou základní jednotkou pruské sestavy byl pěší prapor postupující v rotních kolonách, který vedl palbu na nepřítele buď to salvami či jednotlivě. Kolony pak při zteči přešly do klusu k boji na bodák.¹⁰⁹

Otto von Bismarck vyžadoval ofenzivní vojenskou strategii a na ní byly založeny z přelomu let 1865–1866 operační plány. Nebyl to však zcela útočný plán, rozhodně nepodceňoval Rakousko vojensky a hlavně vycházel z předpokladu, že Francie a Rusko zůstanou neutrální. Rovněž počítal s přímou spoluprací Itálie. Počítalo se s vytvořením dvou relativně samostatných armádních formací. Jedna měla být umístěna v prostoru Drážďan a druhá ve Slezsku. Obě armády byly řízeny z jednoho centra. Plány byly často s politickým vývojem a vojenskými přípravami upravovány a zpřesňovány. Nakonec se 25. května 1866 prosadil Moltkeho vojenský plán, podle něhož se měla postavit většina pruských branných sil na frontě proti Rakousku.¹¹⁰

Rakouská a pruská organizace byla nesrovnatelná. Vilém I. velel třem armádám.¹¹¹ První armádě s celkovým počtem 93 000 mužů velel generál jízdy

¹⁰⁵ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 173–174.

¹⁰⁶ TUHÝ, s. 13.

¹⁰⁷ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 174–175.

¹⁰⁸ FUČÍK, s. 47.

¹⁰⁹ BĚLINA, FUČÍK, s. 204.

¹¹⁰ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 177–179.

¹¹¹ PERNES, Jiří a kol., s. 288.

Friedrich Karel. Druhé armádě, která měla celkový počet mužů 115 000, velel korunní princ Friedrich Wilhelm a poslední Labské armádě s počtem 46 000 mužů velel generál pěchoty Herwarth z Bittenfeldu.¹¹² Pruským operačním svazkem byl armádní sbor, který byl sestaven z 2 pěších divizí a 1 brigády jízdy. Byl většinou doplněný brigádou dělostřelectva, praporem myslivců, pionýrů a kombinovaným záložním praporem.¹¹³ Základní druhy zbraní byly organizovány obdobně jako v Rakousku.¹¹⁴

Pěchota se dělila na řadovou, která měla 12 granátnických pluků a gardovou, jež se skládala ze 4 gardových pluků, 4 granátnických pluků, 1 gardového fyzilírského pluku, 1 gardového mysliveckého praporu a 1 praporu gardových střelců.¹¹⁵ Pruská jízda se také dělila na těžkou, kam patřil jeden pluk kyrysníků, 1 pluk hulánů a na lehkou, která byla složena nepravidelně z 2 až 3 dragounských a husarských pluků. Jezdecký pluk měl 4 až 5 eskadron a jedna eskadrona měla přibližně 155 mužů. Pruské dělostřelectvo bylo rozděleno v roce 1866 mezi armádní sbory a jejich součásti nepravidelně. Organizovalo se do brigád, z nichž byla jedna gardová a 8 pluků polního dělostřelectva.¹¹⁶ Ženíjní sbor se sestával z 9 pionýrských praporů, z toho byl 1 gardový a 2 záložní pionýrské roty. Prapory tvořily 4 roty a štáb. Vojenský zásobovací oddíl byl organizován z 9 praporů a každý z praporů měl štáb, 2 vozatajské roty, 1 oddíl polní pekárny a 1 řemeslnický oddíl. V porovnání s rakouskými byly pruské zdravotnické jednotky nesrovnatelně dotovány. Každý sbor měl 1 rotu nosičů raněných, 3 divizní lehké polní lazarety, z nichž měl každý 75 osob, 48 koní a 1 vůz. Dále 3 těžké sborové lazarety a každý z nich měl 102 osob, 64 koní a 12 vozů.¹¹⁷

Přesuny pruských vojsk měly být uskutečněny mezi 5. a 10. červnem a činnost obou armád měla být řízena z generálního štábu. Prusko vyslalo do

¹¹² URBAN, *Vzpomínka...*, s. 180.

¹¹³ TUHÝ, s. 14.

¹¹⁴ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 179.

¹¹⁵ BĚLINA, FUČÍK, s. 203.

¹¹⁶ TUHÝ, s. 15.

¹¹⁷ BĚLINA, FUČÍK, s. 204.

války proti Rakousku 46 000 mužů a 144 děl. Armáda se dala do pohybu v den, kdy se měli přesunout rakouské oddíly do Čech.¹¹⁸

3. 4. Základní výzbroj armád ve válce 1866

Základní zbraní rakouské armády byla perkusní předovka a jejím konstruktérem byl zbrojní technik Josef Lorenz. Tato puška měla jasnou převahu v dostřelu a v přesnosti zásahu nad pruskými puškami.¹¹⁹ Jak již bylo uvedeno výše, Rakušané dali přednost bodákové zteči před palbou. Chybnou taktiku kritizuje náčelník štábu německé armády Schlieffen a poukazuje na fakt, že setrvali nejen u přežilých zbraní, ale i taktice, přestože znali účinky pruské jehlovky z bojů v Dánsku.¹²⁰ Lorenzova puška měla také nevýhodu a tou bylo složité nabíjení. Před tím než mohl voják vystřelit, byl nucen vykonat několik úkonů. Až když je provedl, mohl natáhnout kohoutek, nasadit na píston roznětku a teprve poté mohl střílet.¹²¹ Voják tak mohl za jednu minutu vystřelit jen dvakrát.¹²² V první polovině 19. století znamenala měděná roznětky velkou vymoženost, jelikož obsahovala chlorečnan draselný, který explodoval nárazem a nikoli zážehem. Také umožňovala střelbu v dešti a mrazu. V rakouské armádě byly zavedeny koncem 50. let 19. století tři typy ručnic, které se lišily délkou a hmotností. Saská pěchota používala stejné zbraně jako rakouská.¹²³

Rakouské polní dělostřelectvo bylo ve válce 1866 vyzbrojeno třemi typy děl, a to čtyřliberním polním dělem s ráží 8 cm, osmiliberním polním dělem s ráží 10 cm a tříliberním horským dělem s ráží 7 cm. Jako munice se používali granáty, zápalné granáty, šrapnely a kartáče. V podstatě se střelivo pro všechna děla lišilo jen velikostí a náplní. Šrapnely byly plněné olovněnými kuličkami zalitých sírou a kartáče se plnily zinkovými kulemi též zalitými sírou. S kartáči

¹¹⁸ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 180.

¹¹⁹ BENEŠ, Ctirad, *Palné zbraně systému Lorenz*, Praha 1999, s. 7–11.

¹²⁰ Tamtéž, s. 48.

¹²¹ BĚLINA, FUČÍK, s. 555.

¹²² BENEŠ, *Palné zbraně...*, s. 39.

¹²³ BĚLINA, FUČÍK, s. 555–557.

se střílelo jen v případech bezprostředního ohrožení nepřítelem, a to nejvýše do 500 kroků.¹²⁴

Armády byly také vyzbrojeny tzv. chladnými zbraněmi. Rakouská pěchota byla vyzbrojena čtyřhranným bodákem s 480 mm dlouhou čepelí a uzamykací objímkou, která se nasazovala na hlaveň pušky. Myslivecký nožový bodák byl vybaven obdobnou objímkou s 600 mm dlouhou čepelí a bylo ho možné použít i jako tesák. Výzbroj poddůstojníků doplňovala krátká šavle vzoru 1862. Důstojnický sbor u pěších a technických jednotek byl vybaven šavlí vz. 1854. U jezdeckta a dělostřelectva byla využívána odlehčená varianta jezdecké šavle vz. 1861 a u hulánů píka vz. 1864 v celkové délce 2 630 mm. Pruské chladné zbraně byly kvůli reformám v armádě nejednotné.¹²⁵

Prusko přezbrojovalo v roce 1865 své dělostřelectvo, a proto nebylo ve válce s Rakušany zcela připraveno. Ani této výhody však Rakušané nevyužili. Prusové používali šestiliberní a dvanáctiliberní děla s hladkou bronzovou hlavní, která se nabíjela předem. Za munici používali koule zasazené do dřevěných špalíků.¹²⁶ Omezený počet dělostřelců byl také vyzbrojen tzv. Kruppovými zadovkami s drážkovanou ocelovou hlavní, které vynalezl německý průmyslník Alfred Krupp. Dělili se na čtyřliberní a šestiliberní. Jejich výbušnina byla založena na bázi kyseliny pikrové.¹²⁷ S pruskými šestiliberními a dvanáctiliberními děli, bojovala ve válce 1866 i saská armáda.¹²⁸

Klíčovou pruskou zbraní u pěchoty se stala jehlovka konstruktéra Nikolause Dreyse, jenž se nabíjela ze zadu. V prusko-rakouské válce bylo Dreyseho jehlovek vyrobeno 365 000 kusů.¹²⁹ Jehlovka měla nevýhodu v rozptylu při palbě na vzdálené cíle a její výhodou oproti rakouské pušce byla rychlopalba a umožňovala střelbu vleže. Rakouské předovky bylo také možné

¹²⁴ BENEŠ, Ctirad, *Zbraně v prusko-rakouské válce roku 1866*, Pardubice 1966, s. 4.

¹²⁵ BĚLINA, FUČÍK, s. 557–559.

¹²⁶ BENEŠ, *Zbraně v prusko-rakouské...*, s. 7.

¹²⁷ BĚLINA, FUČÍK, s. 560–561.

¹²⁸ BENEŠ, *Zbraně v prusko-rakouské...*, s. 7.

¹²⁹ Tamtéž, s. 4.

nabíjet v této poloze, ale s velkými obtížemi.¹³⁰ Náboj pruské jehlovky byl tvořen střelou s prachovou náplní. Třaskavina se umísťovala za střelou a zapalovala se tak že jehla závěru propíchlá celý prachový obsah, až narazila na roznětku. Dreyseho puška byla jedním z důvodů pruského vítězství, které rozpoutalo přezbrojování všech armád v Evropě.¹³¹

4. VÁLKA NA DVOU FRONTÁCH

4. 1. Jižní bojiště

Rakousko vedlo na jižním bojišti (**Obrázek 1**) defenzivní válku, protože v případě, že by Itálie dosáhla vítězství, zřejmě by nezůstaly poválečné změny jen u Benátska. Itálie si jako vítězný stát mohla klást nároky na další rakouská území a to například na rakouské Přímoří včetně Terstu a části Tyrol, které chtěla získat už od chvíle, kdy se podepsaly francouzsko-rakouské úmluvy 12. května 1866. Co se týká Pruska, chtělo, aby Itálie vedla ofenzivní válku. Koncem května 1866 zaslal šéf pruského generálního štábu Helmuth von Moltke do Itálie návrh operativního postupu italské armády. Podle tohoto plánu měla italská armáda překročit řeku Pád, zaútočit od jihu na Benátky, pak postupovat směrem k Vídni a tím odříznout rakouským silám ústupovou cestu v tzv. pevnostním čtyřúhelníku,¹³² který ohraničoval strategické území primární rakouské obrany Benátska ze západu a jihozápadu. Jeho čtyři body tvořila města Peschiera přiléhající k jižnímu cípu Gardského jezera, Mantova ležící na dolním toku Mincia, Verona a Legnano přiléhající k řece Adiži.¹³³ Napoleon III. navrhl, aby se zároveň s tím dobrovolnické sbory Giuseppe Garibaldiho vylodily v Dalmácii, pokusily se spojit s protirakouskými povstanci v Chorvatsku a podnítily povstání v Uhrách.¹³⁴

¹³⁰ BĚLINA, FUČÍK, s. 555–556.

¹³¹ KLUČINA, ROMAŇÁK, RICHTER, s. 169.

¹³² URBNA, *Vzpomínka...*, s. 189.

¹³³ BĚLINA, FUČÍK, s. 110.

¹³⁴ Tamtéž, s. 104.

Itálie však chtěla uskutečnit svůj vlastní plán, podle něhož měly italské jednotky zaútočit na pevnostní čtyřúhelník ze západu, a na jihu měla operovat druhá armáda tzv. Pádká, která byla početně slabší.¹³⁵ S Garibaldiho jednotkami se počítalo až v okamžiku, kdy se armáda přiblíží k benátské hranici. Pak měl Garibaldi zahájit postup od Gardského jezera do jižních Tyrol, které měl obsadit a přerušit všechny schůdné komunikace vedoucí k rakouskému vnitrozemí. Italská armáda chtěla využít své početní převahy k dvojitému obklopení Rakušanů a zároveň se Italové domnívali, že neúspěch rakouské armády podníti obyvatelstvo v Benátsku ke vzpouře a účasti v boji. Nicméně si Rakušané uvědomovali, že je jejich armáda početně slabší, a věděli, že udržení provincie je nepravděpodobné, proto Benátsko včas vyklidili.¹³⁶

Rakouské velení se ze zpráv o pohybech italských vojsk dozvědělo, kam se chystají zaútočit, a tak arcivévoda Albrecht nechal 14. června soustředit celou armádu na levém břehu Adiže. Jen slabé krycí síly měly střežit italské sbory na řece Pád. Italský král Viktor Emanuel vyhlásil Rakousku válku 20. června a o tři dny později začala jeho armáda řeku Mincio přecházet¹³⁷ ve třech proudech, a to z levého křídla, který tvořil sbor generála Duranda u Montambana tj. asi míle od Peschieri, střed byl formován sborem generála Cucchiariho, v němž se nacházel i italský král, u Valeggia a poslední sbor generála Rocca přicházel zprava u Goita přibližně dvě míle od Valeggia. Jejich úmyslem bylo zadržet rakouskou armádu ve Veroně, aby nemohla podniknout nic proti Cialdiniho sborům u řeky Pád. S jeho sbory se měla spojit druhá italská armáda od řeky Mincia. První den války nedošlo k větším střetům až na ostřelování italského levého křídla u Peschieri.¹³⁸

Arcivévoda Albrecht se rozhodl italské vojsko překvapit neočekávaným protiútokem, a aby jeho záměr vyšel, museli se italské jednotky domnívat, že rakouská armáda očekává útok na řece Adiži. Dne 23. června se rakouské

¹³⁵ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 189–191.

¹³⁶ BĚLINA, FUČÍK, s. 104–106.

¹³⁷ PERNES, Jiří a kol., s. 289.

¹³⁸ SABINA, Karel, *Kronika války prusko-italsko-rakouské*, Praha 1868., s. 15.

vojsko shromažďovalo na západní straně Verony, kde hlídka zjistila, že Italové obsadili Villafranku. Prozatím neobsadili pro Rakousko důležitá území, a to Custozzu a Somacampagnu. Proto generál Rodich vyrazil se svým sborem obsadit obce San Giustina, Sono a generál Ruprecht postoupil z Pastrenga na Sandro, čímž zaujal postavení k jihu, odkud se blížila nepřátelská italská vojska.¹³⁹ Týž den večer byly vydány rozkazy k pochodu rakouské armády na nové pozice. Generál Hartung měl s částí sboru generála Marvičiče obsadit Somma-Campagnu, zbytek Marvičičova sboru měl postupovat k Zerbare, generál Ruprecht postupoval ke Castelnuovu a generál Rodich k San-Giorgiu. O jejich přesunu neměla italská armáda poněti, dále postupovala po silnici k Isola della Scala a další dvě vojenská uskupení mířila na Albaredo a Bonaviege. Tímto přesunem vojsk se Rakušané ocitli u levého křídla italské armády a nutili ji změnit frontu od východu k severu, což znamenalo, že italské jednotky mohly přicházet do boje jen zčásti v řadě za sebou.¹⁴⁰ Po dokončení přesunu vojsk 24. července vydal arcivévoda Albrecht povel ke všeobecnému útoku. Italové začali pod úderem rakouského jezdecktva ustupovat k Mantoje, ale z Villfranky, která byla bráněná třemi bateriemi, se je nepodařilo vytlačit. Již kolem desáté hodiny probíhala bitva na celé linii od Villafranky až k Oliosi, kde probíhaly nejtěžší boje.¹⁴¹ Rakušané se i přes velké ztráty zmocnili východní části osady, kde se strhla bitka s bodáky. V této potyčce Italové prohráli.¹⁴² U Monte Godio ležící pod Custozou bojovaly sbory Marvičiče a Hartunga proti velké italské přesile, které neustále přicházely posily. Části Marvičičova sboru se podařilo probojovat k Custozze a poté až k Zerbaru. Mezi tím dostal generál Ruprecht rozkaz, aby pochodoval k Salionzu, pak k Morzabonu a strhl tamější most. Nakonec na pravém křídle dosáhli Rakušané úspěchů, neboť jednotky generála Ruprechta dobyly Salionzu, generál Piret získal Monte Vento, Rodichovy

¹³⁹ RICHTER, s. 289–290.

¹⁴⁰ SABINA, s. 16.

¹⁴¹ RICHTER, s. 291.

¹⁴² BĚLINA, FUČÍK, s. 145.

a Möringovy jednotky dobyly Monte Mamaor a S. Lucii. Poté Itálie shromáždila všechny své zbylé sbory a táhly na výšiny u Custozy.¹⁴³

Arcivévoda Albrecht vydal pokyny k útoku veškerých bojeschopných sil na Custozu. Chtěl jedním sborem zaútočit do levého boku, kde mělo zasáhnout i záložní jezdeckvo a druhý sbor měl atakovat čelně. Na Custozu se rozhodl z vlastní iniciativy zaútočit také sám generál Marvičič. Italský generálporučík Govone, v jehož držení byla Custoza společně s výšinou Belveder, začal posilovat předpolí Belvederu až k Balogině. Další jednotky poslal na východní stranu Custozy. Na samotný vršek Belvederu nechal vytáhnout dva kanony, pod ním rozmístil přibližně šest praporů a zbytek pluků držel v Custoze. Další síly nechal v záloze na Monte Torre. Avšak k udržení Belvederu neměl Govone dostatek sil, a tak se Rakušanům podařilo výšinu dobýt. Poté získali Palazza Maffei, což byl významný opěrný bod před Custozou.¹⁴⁴ Italská armáda ustoupila do Custozy a tam zaujala své poslední obranné postavení. Generál Marvičič nechal na Custozu (**Obrázek 2**) pálit z děl celou hodinu. To zapříčinilo, že vyčerpané italské baterie utrpěly velké ztráty a začaly odjíždět. V této chvíli zahájily rakouské brigády útok. První brigáda odrazila nepřátelskou zteč a poté pronikla na svah nad obcí. Když Govone zpozoroval Möringův prapor, který přicházel na pomoc Marvičičovým sborům, začal své jednotky stahovat k ústupu. Möring zaútočil a pronikl až do západní části obce. Poslední potyčka se strhla na nádvoří u hlavní brány Custozy.¹⁴⁵ Rakušané italské vojsko porazili na všech stranách. Italové drželi v rukou už jen Monte Croce, ale i tady je Rakušané brzy porazili. Italská vojska začala ustupovat přes Valeggio, Pozolo, přes mosty u Ferri, u Moliny di Volta, u Goita zpět na italské území.¹⁴⁶ Již 25. června překročila italská armáda řeku Mincio a arcivévoda Albrecht se rozhodl

¹⁴³ SABINA, s. 17.

¹⁴⁴ BĚLINA, FUČÍK, s. 165–166.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 167–170.

¹⁴⁶ SABINA, s. 17.

je pronásledovat a obrátit se proti Pádské armádě. Avšak generál Cialdini po prohrané bitvě u Custozy nechal své jednotky ustoupit k Modeně.¹⁴⁷

Porážkou u Custozy ale boje s Itálií neskončily. Dobrovolnické sbory Gisusepe Garibaldiho se pokoušely o vpád do rakouských Tyrol.¹⁴⁸ Rakouský generálmajor Franz Kuhn táhl s pohraničním sborem k obraně Tyrol a předpokládal, že hlavní útok Garibaldiho armády povede od Gardského jezera. Dobrovolnický sbor začal s boji již v noci z 24. na 25. června, kdy se jejich oddíly objevily v průsmyku Tonale. Brzy se však musely stáhnout zpět. Od tohoto okamžiku se západně od Adiže na různých místech odehrávala vojenská střetnutí. Garibaldi se pokusil se svými sbory proniknout do západních Tyrol střídavě Judikarií nebo údolím Ledro.¹⁴⁹ Podařilo se mu postoupit až k jezeru Idro, kde zaútočil přes hraniční řeku Caffaro. Poté co obdržel zprávu o prohrané bitvě u Custozy, se však stáhl za pevnostní valy Rocca d'Anto.¹⁵⁰ Již 1. června překročila rakouská jižní armáda pravý břeh Mincia.¹⁵¹ Nyní arcivévoda Albrecht požádal Kuhna, aby také zaútočil, a proto 1. a 2. července pronikl Kuhn se svými jednotkami na lombardské území. Svůj postup však musel zastavit a jeho vracející se kolony se střetly s italskými sbory na Monte Suellu, kde Garibaldi prohrál. Další útok zahájil Garibaldi 10. července a se svou armádou, postupoval od jezera Idro k Judikarským údolím přes řeku Caffo. Kuhn předpokládal, že Garibaldiho sbory povedou útok na Rivu a současně zaútočí na Trident. Boje se rozpoutaly v údolí řeky Chiesa, odkud se italské jednotky musely nakonec stáhnout.¹⁵²

Během těchto bojů se konalo 20. července 1866 také námořní střetnutí rakouské a italské flotily poblíž ostrova Visu u dalmatského pobřeží, ve kterém Rakušané vyhráli.¹⁵³ Poslední boje na Tyrolských hranicích se odehrávaly dne

¹⁴⁷ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 194.

¹⁴⁸ RICHTER, s. 295.

¹⁴⁹ BĚLINA, FUČÍK, s. 178–180.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 181.

¹⁵¹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 194.

¹⁵² BĚLINA, FUČÍK, s. 181.

¹⁵³ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 195.

25. července u Vigola Vatarra v údolí Sordy, odkud byly italské jednotky s velkými ztrátami vytlačeny. Týž den bylo vyhlášeno příměří s platností do 2. srpna 1866.¹⁵⁴

4. 2. Severní bojiště

Na jižním bojišti Prusko spolupracovalo s Itálií, ale v německých zemích bylo jeho spojencem jen několik málo států Německého spolku, a to Mecklenburg, Braunschwig, Oldenburg, Anhaltsko. Většina spolkových států stála na straně Rakouska.¹⁵⁵ Již 7. června 1866 Prusové okupovali Holštýnsko, které rakouské jednotky včas vyklidily.¹⁵⁶ Poté zahájilo Prusko vojenské operace 16. června, kdy pruská Labská armáda pod velením generála pěchoty Herwartha z Bittenfeldu napadla rakouského spojence Sasko, Hannoversko a Hessensko.¹⁵⁷ Saská armáda se však stačila včas evakuovat do Čech, kde se sjednotila u Mladé Boleslavi a Mnichova Hradiště s rakouským I. sborem pod velení generála Clam-Gallase.¹⁵⁸ Labská armáda tak postupovala bez větších potíží, obsadila Drážďany a 19. června i celé Sasko.¹⁵⁹ Okupace Hessenska proběhla též bez větších potíží,¹⁶⁰ zatímco Hannoverané i přes vítězství u Langensalzy 27. června 1866 byli obklíčeni a o den později se museli vzdát. Vilém I. zbavil trůnu krále hannoverského, kurfiřta hessenského a Nassavského.¹⁶¹

Rakouská armáda očekávala v českých zemích (**Obrázek 3**) pruský vpád ze Saska na Moravu, a proto své hlavní síly soustřeďovala u Olomouce, ve snaze chránit přístupy k Vídni.¹⁶² V Čechách byl prozatím jeden rakouský armádní sbor vedený generálem Clam-Gallasem, jehož jednotky byly rozmístěny v Praze, Mladé Boleslavi, Teplicích v Čechách a Josefově. Clam-Gallasovi jednotky

¹⁵⁴ BĚLINA, FUČÍK, s. 185–186.

¹⁵⁵ RICHTER, s. 297.

¹⁵⁶ ŠTĚPÁNOVÁ, Emilie, *Válka 1866 na Sobecku očima kronikářů*, Sobotka 1996, s. 3.

¹⁵⁷ BOHADLO, JÁSNÝ, s. 1.

¹⁵⁸ PERNES, Jiří a kol., s. 289.

¹⁵⁹ ŠTĚPÁNOVÁ, s. 3.

¹⁶⁰ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 184.

¹⁶¹ KUDR, Karel, *Válka rakousko-pruská 1866 v Čechách a na Moravě*, Praha 1936, s. 84.

¹⁶² BROFT, s. 379.

společně se saskými se měly soustředit u Mladé Boleslavi a poté se připojit k hlavním silám severní armády v severovýchodních Čechách.¹⁶³ Shromažďování rakouského vojska na Moravě v Olomouci ovlivnilo pruské vojenské plány. Až do 10. června se Prusové domnívali, že rakouská vojska jsou již předsunuta v Čechách. Pruské plány tak musely počítat s možností, že se rakouská armáda pokusí o vpád do Slezska, a proto byly vytvořeny dvě vojenská uskupení, z nichž mělo být jedno připraveno na saských a severních českých hranicích a druhé ve Slezsku na prusko-rakouské hranici.¹⁶⁴

Rakouské velení se dozvědělo, že hlavní nápor pruského vojska směřuje do severních Čech.¹⁶⁵ Velitel severní armády Ludwig von Benedek proto vydal rozkaz, aby 17. června zahájila armáda přesun do Čech a zaujala postavení u Josefova, Miletína a Hořic. Jelikož se armáda opozdila, začal její přesun až 21. června, týž den, kdy byla vypovězena válka.¹⁶⁶ Tímto přesunem vojsk odpadla možnost napadení Slezska a pruské velení se rozhodlo k riskantnímu kroku. Pruská armáda začala postupovat do útoku proti soustředěným rakouským vojskům ve třech oddělených proudech. Již 23. června překročila labská a první armáda české hranice mezi Rumburkem a Libercem. Bez většího odporu se zmocnila obou měst, porazila sasko-rakouské předsunuté síly a směřovala k Jičínu, kde se měly všechny pruské armády spojit.¹⁶⁷

Labská armáda pokračovala od Mimoně na Kuří Vody a Mnichovo Hradiště.¹⁶⁸ Na pochodu byla i první pruská armáda a směřovala k Turnovu a Podolí.¹⁶⁹ Tím, že Prusové získali v těchto dvou městech mosty, ovládali celou jizerskou linii. Rakouský protiútok nebyl možný bez dodání dalších posil. Benedek nevydal žádné podrobnější rozkazy a instrukce, a tak se stále počítalo s postupem proti první pruské armádě. Velení spojených rakousko-saských sil

¹⁶³ BROFT, s. 381.

¹⁶⁴ URBAN, *Česká společnost...*, s. 205.

¹⁶⁵ BROFT, s. 381.

¹⁶⁶ JEDLIČKA, Otakar, *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl I.*, s. 64.

¹⁶⁷ URBAN, *Česká společnost...*, s. 205.

¹⁶⁸ RAVIK, 155.

¹⁶⁹ Tamtéž, 175.

se začalo více soustředit na obranu Jičína. Proto rakouské velení rozhodlo opustit přechod v Mnichově Hradišti a 28. června byl nařízen všeobecný ústup k Jičínu.¹⁷⁰ Nicméně Rakušané ani Sasové nepředpokládali, že se pruské jednotky objeví 29. června na přístupových cestách k Jičínu, kde se rozpoutal boj. Rakousko-saským vojskům se podařilo předsunutě pruské jednotky donutit na čas k ústupu. Ludwig von Benedek poté vydal rozkaz k ústupu, ale ve chvíli kdy byl plněn, obnovili Prusové útok a 30. června město ovládli. Útěk rakousko-saských vojsk od Jičína znamenal definitivní konec ofenzivního postupu směrem k Jizeři.¹⁷¹

Druhá pruská armáda pod velením korunního prince Friedricha Wilhelma překročila české hranice 26. června a pruský V. sbor dostal rozkazy postoupit k Náchodu a I. sbor k Trutnovu.¹⁷² Usilovali o rychlý postup ve směru ke Dvoru Králové n. L., aby vytvořili podmínky pro spojení s první armádou, což ale bylo založeno na předpokladu, že v josefovské pevnosti doposud nejsou soustředěna nepřátelská vojska a postup tak bude snadný.¹⁷³ Benedek vydal rozkaz udržet Trutnov za každou cenu. Vyslal VI. armádní sbor podmaršálka Ramminga k České Skalici a Náchodu a X. armádní sbor podmaršálka Gablenze k Trutnovu.¹⁷⁴ Podmaršálkovi se nepodařilo odrazit pruský útok u Náchoda, protože hraniční přechod nebyl vojensky chráněn. Pruská armáda se tak 26. června zmocnila města, předsunula své předvoje na výšiny před Náchodem mezi Vysokovem a Václavicemi, kde rakouský VI. sbor zahájil 27. června útok. I přes velké ztráty se Rakušanům podařilo pruská vojska odrazit, ale již odpoledne museli pod pruskou přesilou ustupovat k České Skalici. Ve stejný den Prusové obsadili Trutnov, avšak po napadení Gablenzova sboru byli nuceni k ústupu.¹⁷⁵ S dalším střetnutím v následujících dnech rakouské velitelství

¹⁷⁰ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 209–210.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 211–212.

¹⁷² KUDR, s. 142.

¹⁷³ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 213.

¹⁷⁴ PERNES, Jiří a kol., s. 291

¹⁷⁵ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 213.

nepočítalo, ale již 28. června se strhla bitva u České Skalice.¹⁷⁶ Ludwig von Benedek zpočátku nepředpokládal, že by Prusové chtěli zaútočit na Českou Skalici, a tak vydal rozkaz stáhnout jednotky z města. I ve chvíli, kdy Prusové zahájili palbu, trval na svém nařízení. Dvě brigády, ale rozkaz neuposlechly a zaútočily proti přesile.¹⁷⁷ Bojovalo se o hlavní opěrné body, a to o nádraží, budovy na okraji města a o bažantnici, která se nacházela před městem a jež skýtala skvělý úkryt pro pruské jednotky.¹⁷⁸ Prusům se nakonec podařilo porazit rakouské levé křídlo a rozestavěli děla ke střelbě na zbylé rakouské jednotky, které byly později také poraženy.¹⁷⁹

Prusové svůj postup nepřeceňovali, i když ve většině dílčích střetnutí zvítězili, protože věděli, že jejich armády stáli rozděleně proti soustředěným nepřátelským jednotkám.¹⁸⁰ Labská společně s První armádou zvítězili nad Rakušany dne 26. června u Kuřích Vod, 27. června u Podolí a 29. června u Jičina. Druhá pruská armáda vyhrála v bojích dne 27. června u Náchoda, Vysokova a Václavic, ale stejný den prohráli u Trutnova, což bylo jediné významné vítězství Rakouska. Na východní straně fronty dále zvítězili Prusové dne 28. června u České Skalice a následující den ve Dvoře Králové.¹⁸¹ V těchto bitvách a dílčích střetnutích byly ztráty na rakouské straně až pětkrát vyšší než na straně pruské.¹⁸² Rakouská severní armáda byla značně oslabena. Nicméně se schylovalo ještě k větší a rozhodující bitvě prusko-rakouské války.¹⁸³

¹⁷⁶ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 216.

¹⁷⁷ RICHTER, s. 350–351.

¹⁷⁸ RAVIK, s. 230.

¹⁷⁹ RICHTER, s. 352–356.

¹⁸⁰ URBAN, *Česká spolčenost...*, s. 205.

¹⁸¹ BROFT, s. 383.

¹⁸² URBAN, *Česká společnost...*, s. 205.

¹⁸³ BROFT, s. 383.

5. ROZHODUJÍCÍ STŘETNUTÍ PRUSKO-RAKOUSKÉ VÁLKY 1866

5. 1. Před bitvou

Po vojenských neúspěších na východní frontě se rozhodlo 29. června velení severní armády, ustoupit druhé pruské armádě. Rakušané tak zaujali defenzivní postavení na západ od Hradce Králové s velitelským stanovištěm v Dubenci. Tato změna zapříčinila, to že byla Prusům přenechána iniciativa, což je považováno za jeden z rozhodujících obrátů v prusko-rakouské válce. Navíc se v kritických okamžicích projevovala nejistota a váhavost velení severní armády.¹⁸⁴ Již v noci ze dne 29. na 30. června měla rakouská armáda obsazena místa, která byla chráněná řekou Labe i výšinami u Dubence a také prostory, v nichž byla shromážděna pěchota a jízda. Jedině západní strana nebyla rakouskými jednotkami krytá, a tak zde mohlo snadno dojít k útoku pruské armády. Ludwig von Benedek si naštěstí uvědomil chybné a nebezpečné postavení své armády. Rozhodl se proto k ústupu na jih na výšiny před královéhradeckou pevností. Ústup měl probíhat v tichosti, byly zakázány zvukové signály a na čase ústupu se měly jednotlivé sbory dohodnout. Pochod rakouských vojáků k Hradci Králové protahoval zmatek křížování 150 000 mužů a 1000 povozů na neznámých cestách.¹⁸⁵

Dne 1. července se hlavním stanem Benedeka stal královéhradecký hostinec U města Prahy, kam svolal válečnou radu. Zjistit situaci přijel i podplukovník Beck, jenž navrhoval převést celou armádu za ohyb Labe. Během jednání Benedek navrhoval uzavření míru za každou cenu.¹⁸⁶ Proto zaslal telegram císaři Františku Josefovi I. v němž stálo „*Prosím Vaše Veličenstvo důtklivě, abyste za každou cenu mír uzavřel. Katastrofa pro armádu neodvratna...*“¹⁸⁷, ale císař uzavřít mír odmítl. A protože Benedek v nejbližší

¹⁸⁴ URBAN, *Česká společnost...*, s. 205.

¹⁸⁵ RAVIK, s. 271–275.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 275–276.

¹⁸⁷ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 228.

době s bojem nepočítal, vypracoval navečer 1. července plán ústupu. Své záměry však změnil následující den. Na tomto rozhodnutí mělo zřejmě vliv, že celá armáda byla pohromadě ve výhodném obranném postavení a ústup k Pardubicím či Olomouci by vedl k rozptýlení jednotek, které by se staly snadným cílem pruských útoků. Navíc císař vyžadoval, aby byla sehrána rozhodující bitva. Ludwig von Benedek tedy 2. července oznámil, že se prozatím ústup nekoná. Nad ránem rozesílali kurýři velitelům jednotlivých sborů vypracované dispozice.¹⁸⁸

Severní armáda byla v obranném postavení rozmístěna od Horního Přímu, přes Popluz, Střežice, Dlouhé Dvory a Hoříněves k Račicím až podél potoka Trotina k Labi. Saské sbory setrvaly na levém křídle u Horního i Dolního Přímu a Popluzi. Za nimi stál rakouský VIII. sbor. Mezi Střezeticemi a Chlumem byl rozmístěn X. a III. sbor, na pravém křídle u Čistěvsi a Májosled IV. sbor a u Hoříněvsi byl připraven II. sbor. Zálohu u Rozběřic tvořil I. a VI. sbor.¹⁸⁹ Bezprostřední ohrožení bylo předpokládáno především na levém křídle, kde obranný plán počítal se dvěma variantami. Pokud by byl ohrožen saský sbor na levé straně, měl by do bojů zasáhnout saský armádní sbor v postavení u Popovic a Třesovic v jehož záložním postavení byl VIII. armádní sbor a I. jízdní divize u Přímu. Zprava měl zaujmout pozice X. rakouský sbor a III. rakouský sbor na svazích Lípy a Chlumu. V případě, že by byl ohrožen střed a pravé křídlo, měla zasáhnout do bojů celá armáda tj. – IV. rakouský sbor v pozici napravo od III. sboru mezi Chlumem a Nedělišťem, II. sbor na pravém krajním křídle, II. lehká jízdní divize napravo u obce Nedělišť. V prostoru Světí, Bříza, Všestary měl zůstat I. a VI. sbor společně s eskadrami všech tří záložních divizí těžkého jezdeckva, bateriemi dělostřelecké zálohy a dvěma lehkými divizemi. V případě útoku na levé křídlo měl být hlavní stanoviště umístěno za bojujícími jednotkami v tomto prostoru. Pokud by byl útok veden na střed

¹⁸⁸ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 238–239.

¹⁸⁹ PERNES, Jiří a kol., s. 299.

a pravé křídlo měl být hlavní stan umístěn na výšině na Chlumu. Pro případ ústupu bylo na Labi zřízeno šest pontonových mostů.¹⁹⁰

Celkový bojový prostor zahrnoval přibližně 40 obcí a představoval asi 70 km². Na omezeném prostoru vtěsnil Ludwig von Benedek mnohem víc sil, než bylo únosné. To znamenalo, že při případném zmatečném ústupu k Labi by byly jednotky ohroženy.¹⁹¹ Armáda byla rozdělena do čtyř přibližně stejných skupin. Ve středu rakouského uskupení stálo 44 000 mužů se 134 děly, na levém křídle 51 000 vojáků se 140 děly, na pravém křídle 55 000 mužů se 176 děly a 47 000 mužů bylo připraveno v záloze s 320 děly.¹⁹²

Pruské vrchní velení se přesunulo z 1. na 2. července na zámek v Sychrově a v odpoledních hodinách vstoupila pruská generalita v čele s králem do Jičína, kde připravovali nové operační plány.¹⁹³ Helmuth von Moltke doposud očekával, že rakouská armáda je koncentrována za Labem, u Josefova, Metují a u Hradce Orlicí.¹⁹⁴ Do hlavního stanu první pruské armády v Kamenici však přicházely zprávy o rozmístěných rakouských jednotkách před Hradcem Králové.¹⁹⁵ Poté co zjistili přítomnost rakouských vojsk, byl vyhlášen útok na ráno 3. července.¹⁹⁶ První pruská armáda měla zahájit hlavní úder k Sadové, Dlouhým Dvorům a k Lípě. Labská armáda, která měla začít útok později, byla posunuta k Nechanicím, jako pravé křídlo. Aby se pruský útok vydařil, požádal Friedrich Karel velitele Druhé pruské armády Friedricha Vilhelma, jenž sídlil ve Dvoře Králové, o pomoc na levém křídle.¹⁹⁷ Úkolem První pruské armády bylo napadnout předpokládané 3-4 rakouské sbory a usnadnit tak rozhodující

¹⁹⁰ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 239–240.

¹⁹¹ RAVIK, s. 293.

¹⁹² JAKL, Jan, *Bitva u Hradce Králové L. P. 1866.*, Hradec Králové 1996, s. 25.

¹⁹³ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 224.

¹⁹⁴ RAVIK, s. 282.

¹⁹⁵ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 241.

¹⁹⁶ RICHTREK, s. 393.

¹⁹⁷ RAVIK, s. 283.

úderu Labské a Druhé armády.¹⁹⁸ Neušili však, že mají před sebou celou severní armádu.¹⁹⁹

5. 2. Začátek bitvy

První pruská armáda se dala do pohybu před půl nocí.²⁰⁰ Král Vilém I. rozhodl zaútočit na rakouskou armádu ráno 3. července s cílem donutit je k ústupu za řeku Labe. První armáda pochodovala k Sadové²⁰¹ a na kopcích Dub a Rozkoš si pruský štáb vytvoří pozorovatelný. Za těmito výšinami se Prusové připravovali k boji.²⁰² Labská armáda postupovala od Smidar k Nechanicům a měla podporovat útok hlavních sil ze směru Trotina-Hoříněves.²⁰³ Friedrich Karel vydal rozkaz, aby VIII. divize postupovala do útoku na vesnici Sadovou, III. divize k Mokrovousům a Dohličkám, IV. divize se měla přesunout k obci Dohalice. Tak se pěchota prvního sledu přibližovala k řece Bystřici, kde byl jediný pevný přechod u obce Sadová.²⁰⁴ Po přechodu Bystřice došlo v půl osmé ráno ke střetnutí předsunutých jednotek obou armád. Tyto šarvátky rychle přerostly v rozsáhlejší boje.²⁰⁵ Začal boj po celé délce Bystřice od Cerekvic až po Nechanice.²⁰⁶

Zpočátku byl hlavní pruský útok veden na střed rakouských postavení. První pruská armáda zahájila postup k centrálnímu postavení rakouských jednotek na výšinách na Lípě a Chlumu, kde Prusové zaútočili třemi divizemi. V údolí říčky nenarazili na vážnější odpor a tak se jim podařilo obsadit vesnice na Bystřici. Avšak v okamžiku, kdy vnikli do lesa Holá, si uvědomili, že jejich postavení není příliš příznivé. Z kopců začali dělostřelci z X., III. sboru i zálohy, které tvořily pravé křídlo armády, pálit z děl. Cílem rakouských dělostřelců byla

¹⁹⁸ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 242.

¹⁹⁹ URBAN, *Česká společnost...*, s. 206.

²⁰⁰ RICHTER, s. 395

²⁰¹ PERNES, Jiří a kol., s. 299.

²⁰² RAVIK, s. 302.

²⁰³ PERNES, Jiří a kol., s. 299.

²⁰⁴ RAVIK, s. 308.

²⁰⁵ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 243.

²⁰⁶ PERNES, Jiří a kol., s. 299.

pěchota, která chtěla obsadit pozice za Bystřicí. I přes velkou kanonádu se pruská pěchota vydala do svahu k lesu, ale palba kartáči je svrhla zpět do údolí Bystřice.²⁰⁷ Jelikož Prusové mohli svá děla přesunout na druhý břeh Bystřice jen z části, nebyli schopni rakouskému dělostřelectvu konkurovat.²⁰⁸ Postup První pruské armády, která bojovala zcela izolovaně, byl zastaven.²⁰⁹ Vše zatím probíhalo podle Benedekových představ. Nejprve chtěl vyčerpat protivníka úpornou obranou a poté ho nasazením záloh rozdrtit mohutným protiúderem.²¹⁰ Helmut von Moltke si uvědomoval, že bitvu nemůže rozhodnout čelním útokem. Chtěl tedy uskutečnit postup proti nepřátelským bokům. Pět divizí na sebe soustředilo pozornost rakouské armády, aby pomohli jednotkám na křídlech zahájit útok do boku protivníka.²¹¹

Ochrana rakouského levého křídla byla svěřena Sasům, kteří se v bitvách příliš nevyznamovali. Navíc dostali k podpoře nejvíce rozvrácené těleso severní armády, a to VIII. rakouský sbor. Druhé chyby se rakouský štáb dopustil u přechodů přes Bystřici, kam neposlal dostatečnou ochranu. Jeden saský prapor hájil Staré Nechanice, druhý Nechanice na Bystřici, kudy chtěla procházet celá Labská armáda, a třetí prapor hájil zámek Hrádek nad Bystřicí.²¹² Na tomto postavení se však levé křídlo vystavovalo nebezpečí obchvatu a tak se stáhly do výhodnější pozice na výšinách Probluze, Horního a Dolního Přímu. Ovšem i toto postavení nebylo úplně ideální, protože se zde nacházelo nejvíce lesních parcel z celé fronty a obchvat jednotek také nebyl zcela vylučitelný.²¹³ V dopoledních hodinách se Labská armáda snažila proniknout přes řeku k Nechanicím. Sasové ovšem přechod chránili s pomocí dělostřelecké baterie, avšak pod prudkou pruskou dělostřeleckou palbou byli donuceni k ústupu.²¹⁴ Ustupovali od Nechanic, Lubna, Popovic k Probluzi a Horního Přímu, kde byl

²⁰⁷ RAVIK, s. 309–310.

²⁰⁸ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 244.

²⁰⁹ RAVIK, s. 309–310.

²¹⁰ RICHTER, s. 402.

²¹¹ RAVIK, s. 314.

²¹² Tamtéž, s. 315–316.

²¹³ Tamtéž, s. 321.

²¹⁴ RICHTER, s. 401.

boj omezen na dělostřelecké souboje a střetnutí předvojů.²¹⁵ Již kolem desáté hodiny pronikla Labská armáda do obory Hrádku u Nechanic a na jihovýchodní straně zaujala postavení pod kostelem sv. Jiří ve vesnici Hrádek.²¹⁶ Bez většího odporu se jí podařilo vniknout do Popovic a Třesovic. Kolem poledne velitel Labské armády Herwarth rozhodl k útoku od Hrádku k Hornímu Přímu.²¹⁷ I přesto, že v boji se střídavými úspěchy byli Sasové posílení VIII. rakouským sborem, se Prusům podařilo prorazit na krajním levém křídle v Přímském lese a poté obsadit i Horní Přím. Sasové se zatím soustřeďovali v Probluzi a VIII. rakouský sbor v lese Bříza. Mezi tím přicházeli Prusům další posily, kterým nemohli Sasové nadále odolávat. Celé levé křídlo proto ustoupilo na výšiny jihozápadně od Rosic.²¹⁸

Rakouské vrchní velení po zkušenostech z předchozích bojů narychlo pozměnilo vedení boje, dle kterého se předsunuté jednotky měli při střetu s přesilou ihned stáhnout. Jen na jediném místě měla být rozvinuta a uplatněna rakouská bodáková taktika, a to při střetnutí na pravém křídle rakouských armád, na němž se situace zpočátku utvářela stejně jako na levém boku.²¹⁹ Zde začaly boje mezi osmou a devátou hodinou. Útok vedla VII. pruská divize a jeho výsledkem byl snadný přechod přes Bystřici, obsazení obce Benátky, postup k Čistěvsi a Májosledům do lesa Svíbu, kde se strhl další krvavý boj.²²⁰

5. 3. Střetnutí u Svíbského lesa

Svíbský les se nachází v dohledu od Chlumu i Sadové. Jeho tvar je nepravidelný a připomíná spíše zdeformovaný kosodélník.²²¹ Od západu k východu je dlouhý přibližně 2 000 kroků a široký asi 1000 kroků a cesta stoupá do výšin. Svah na jižní straně je mírnější než na severu a na obou stranách jsou úžlabiny i rokle.

²¹⁵ PERNES, Jiří a kol., s. 299.

²¹⁶ RICHTER, s. 401–402.

²¹⁷ RAVIK, s. 321.

²¹⁸ PERNES, Jiří a kol., s. 299–300.

²¹⁹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 243–244.

²²⁰ JAKL, s. 26.

²²¹ RAVIK, s. 326.

Úsek lesa Svíbu pokrytý vysokými jehličnatými stromy vedl k Bystřici až ke stezce vedoucí od Benátek k Čistěvsi. Východní straně hranice dříví z pokácených stromů poskytovaly výhodný úkryt pro bojující strany.²²²

O tento malý les Rakušané původně bojovat nechtěli. Zpočátku Ludwig von Benedek umístil III. sbor generála Appianiho u Čistěvsi, který vyslal do lesa své dva prapory jako předsunutou stráž, Brandensteinovi brigády IV. sboru obsadily výšiny u Hořiněvsi, 170 mužů bylo posláno do Benátek a jeden prapor do svíbského lesa.²²³ Jenomže po osmé hodině začal postup pruské VII. divize generálporučíka Franseckyho, která byla vyslána jako předvoj. Prováděla průzkum k Benátkám až do Svíbu, kde se pohybovaly tři rakouské prapory.²²⁴ Jelikož generál Appiano postupoval na svou pozici u Chlumu, odvolal své dva prapory. A tak proti Brandensteinovu jednomu stály čtyři pruské prapory asi se 4 000 muži.²²⁵ Rakouský prapor se snažil zabránit Prusům v pronikání, ale nakonec Brandenstein padl a spolu s ním i několik důstojníků. Navzdory příkazům se rozhodl velitel IV. sboru podmaršálek Festitics s podmaršálkem Thunem vyrazit do protiútku. Nejprve se les ocitl pod dělostřeleckou palbou a pak vyrazil Festitics na zteč, aniž by pomyslel krýt obranné postavení proti úderu zprava. Podmaršálek Thun vyrazil také na zteč, která obnažovala celý pravý bok armády.²²⁶ Tato chyba později ovlivnila výsledek bitvy. Hned po zahájení boje byl Festitics raněn a velení převzal podmaršálek Mollinary, kterému se podařilo pruské jednotky vytlačit z Čistěvsi do svíbského lesa.²²⁷ Do lesa stále pronikaly další brigády a prapory. Generálporučík Francesky přivolal čtyři nové pruské prapory a již v jedenáct hodin se mu podařilo znovu získat les. V tuto chvíli se snažil Ludwig von Benedek povolat své jednotky zpět.²²⁸ Podmaršálek Mollinary však neuposlechl a s pomocí II. sboru chtěl

²²² JEDLIČKA, Otakar, *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl II.*, Pardubice 1883, s. 41.

²²³ RAVIK, s. 327.

²²⁴ BĚLINA, FUČÍK, s. 356.

²²⁵ RAVIK, s. 327.

²²⁶ RICHTER, s. 405–406.

²²⁷ JAKL, s. 26–27.

²²⁸ RAVIK, s. 333.

porazit nepřítele. Netušil ovšem, že do trhliny, vzniklé svévolným útokem obou krajních sborů na Svíbský les, dorazily předvoje pruské armády.²²⁹ V tento okamžik se rakouský postup zastavil. Mollinary a Thun chtěli vniknout do levého boku fronty Bedřicha Karla a bitvu tak rozhodnout. Ovšem zapomněli na nebezpečí, které hrozilo od vrchů na severu. Celá fronta osmi sborů včetně zálohy tak byla obrácena k Bystřici a ke Svíbu. Hořiněves a výšiny u Májosled, které měly tvořit jednu dělostřeleckou pevnost, byly téměř opouštěny.²³⁰

Ludwig von Benedek se obával odkrytého místa na pravém boku a možného příchodu korunního prince, proto vyslal Rammingův záložní sbor, aby zaujal obranné postavení mezi Chlumem a Nedělišťem. V zápětí svůj rozkaz zrušil, což se stalo pro rakouskou armádu osudným.²³¹ Téměř všechny prapory se zapojily do boje o bezvýznamný les Svíb a jejich ztráty byly velké. Pruskému veliteli Franceskymu se podařilo obklíčit 50 rakouských praporů, které by mohly zadržet postup Bedřicha Karla pouhými svými 19 prapory.²³² Ludwig von Benedek vydal rozkaz II. a IV. sboru, aby okamžitě zastavily boj, vyklidily les a stáhly se do zákopů mezi Chlumem, Nedělišťem a Sendražicemi.²³³

Ztráty na obou stranách se nedají určit přesně. Sice bylo napočítáno v lese na 102 hrobů a šachet, ale v jednom hrobě mohlo být až na 70 mužů. Zhruba jsou ztráty v pruské VII. divizi odhadnuty na 2 110 až 2 160 mužů, 88 důstojníků a Rakušané ztratili přibližně 440 důstojníků a 12 457 mužů.²³⁴

²²⁹ RICHTER, s. 408.

²³⁰ RAVIK, s. 336.

²³¹ RICHTER, s. 409.

²³² RAVIK, s. 336–339.

²³³ RICHTER, s. 411.

²³⁴ RAVIK, s. 339.

5. 4. Rozhodující bitva a její důsledky

Mezitím co se bojovalo o les Svíb, směřovala Druhá pruská armáda na hlavní bojiště.²³⁵ Avšak postupovala pomaleji, než se očekávalo. V jejím čele byl gardový sbor a VI. sbor a jejich úkolem bylo obsadit výšiny u Hořiněvsi, odkud se plánoval útok na střed rakouské obrany. A již kolem jedné hodiny dosáhli stanoveného cíle. Byl sveden útok na postavení rakouského II. sboru v prostoru Nedělišťe-Lochenice. Pruskému VI. sboru se podařilo prolomit obrannou linii a již kolem třetí hodiny zatlačily rakouské jednotky přes ohbí Labe k Předměřicům. Tím vznikla trhlina, kterou pruské jednotky pronikly do týlu rakouské obrany, znemožnily jim ústupovou cestu k Labi a byly vytvořeny podmínky pro útok I. gardové divize proti Chlumu,²³⁶ která udeřila od Májosled. Prusům se podařilo udržet Chlum a pronikali dál k Lípě.²³⁷

Hned poté, co se Helmuth von Moltke dozvěděl o příchodu Druhé pruské armády, vydal rozkaz Labské armádě, aby zahájila útok. Na levém křídle měla obsadit Horní Přím a Probluz. Saský korunní princ Albrecht se zatím vydal se svým sborem k obrannému postavení na výšiny mezi Rosnicemi a Břízou, VIII. rakouský sbor se soustřeďoval jižně od Sasů v Břímském lese.²³⁸ Jednotky první pruské armády se také daly do pohybu směrem na Sřezetice a Rozběřice.²³⁹ Již kolem půl čtvrté Prusové obsadili Chlum i centrální postavení v okolí Lípy. Jelikož hrozil rakouské armádě obchvat, musela ustupovat k Hradci Králové. Dělostřelecké baterie musely změnit frontu a tím se obrátily proti pruské gardě zády, což byla sebevražda, protože Prusové byly už příliš blízko.²⁴⁰ V této chvíli zasáhla VII. baterie VIII. dělostřeleckého pluku, jejímž velitelem byl setník Groeben.²⁴¹ Nechal obrátit děla o 180°, popojet na terénní vlnu proti Prusům a poté vydal rozkaz střílet kartáči na vzdálenost pouhých 200 kroků,

²³⁵ JAKL, s. 27.

²³⁶ RICHTER, s. 412.

²³⁷ JAKL, s. 27–28.

²³⁸ RICHTER, s. 412–413.

²³⁹ JAKL, s. 28.

²⁴⁰ JÁNSKÝ, Zdeněk, *Baterie mrtvých u Chlumu v roce 1866*, Hradec Králové 2013, s. 18.

²⁴¹ RAVIK, s. 362.

kteřá oddělovala rakouské dělostřelce od střelců pruské gardy. Jelikož se jim podařilo vypálit do Prusů 10–11 ran byla střelba gardy soustředěna na Groebenovu baterii. Zbývající dvě rakouské baterie měly čas utéci z bojiště. Společně s nimi se stáhl i generální štáb a pěchota. Setník Groeben v tomto boji padl.²⁴² Jen díky této baterii se podařilo ustoupit k Hradci Králové.²⁴³ Pruská jízda začala prchající Rakušany pronásledovat a teprve teď nastoupily do bitvy rakouské záložní jezdecké divize. Mezi Chlumem a Střezeticemi tak byla svedena za podpory dělostřeleckých záloh poslední velká jezdecká bitva v dějinách, kde se rakouské jízdě podařilo zastavit postup pruských kavalerií. Poté začali Rakušané ustupovat.²⁴⁴

Ztráty v bitvě 3. července 1866 (**Obrázek 4**) byly obrovské. Pruská armáda ztratila 1 935 mužů, 278 bylo nezvěstných. Oproti Prusům měla rakouská armáda mnohem větší ztráty, a to 5 658 mužů, 7 410 bylo nezvěstných a Saská armáda přišla o 1 501 mužů.²⁴⁵ Kromě toho ztratila pruská armáda na 940 koní, rakouská na 6 000 koní a téměř 200 děl. Veřejné budovy, kostely, školy a mnoho soukromých domů bylo po bitvě přeměněno na vojenské lazarety.²⁴⁶ Ihned po skončení bitvy se začalo s pohřbíváním mrtvých, s čímž muselo Prusům pomáhat i domácí obyvatelstvo, bez rozdílu starci, ženy, děti. Kdo neuposlechl, byl vojáky nemilosrdně trýzněn. Mrtví byli do společných šachet většinou ukládáni po 20–30 mužích. Jen některým důstojníkům byly vykopány samostatné hroby. Po prvních dnech bitvy se málokdo z obyvatel vracel do svých vesnic, protože všude byli pruští vojáci. Pro raněné bylo výhodou, že se Prusové řídili ženevskou konvencí z 22. srpna 1864 o neutralizaci bojiště a poskytnutí pomoci raněným v boji. Konvencí se řídili i Italové, ale Rakušané nikoliv.²⁴⁷ Několik

²⁴² JÁNSKÝ, s. 18–19.

²⁴³ RAVIK, s. 362.

²⁴⁴ JÁNSKÝ, s. 28.

²⁴⁵ URBAN, *Česká společnost...*, s. 206.

²⁴⁶ JAKL, s. 29.

²⁴⁷ JEDLIČKA, Otakar, *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl II.*, s. 107–110.

vesnic a celá krajina, v níž se bojovalo, byla zpusťošena a úroda na polích byla zničena.²⁴⁸

6. ZÁVĚR PRUSKO-RAKOUSKÉ VÁLKY

6.1. Situace do uzavřerí míru

Obě válčící strany si rozsah a význam bitvy u Hradce Králové uvědomily až v následujících dnech.²⁴⁹ Po bitvě u Hradce Králové mohl být všeobecný ústup rakousko-saských sil veden dvěma směry, a to na Vídeň, k jehož využití existovaly vojenské i politické důvody. Navíc k jižnímu břehu Dunaje v blízkosti Vídně směřovala jižní armáda. Ludwig von Benedek však zvolil ústup na Olomouc,²⁵⁰ kde mohl svou armádu opět zorganizovat.²⁵¹ Aby byl umožněn bezpečný ústup severní armády byl do pruského hlavního stanu v Hořicích poslán 4. července podmaršálek Gablenz, který žádal o několikadenní příměří. Prusové však přerušerí bojů odmítli. Týž den byla ve Vídni svolána konference, na níž se účastníci bez dokonalého přehledu o situaci shodli na pokračování v bojích.²⁵²

Hlavní rakouský stan se přesunu do Litomyšle kam přijel také rakouský ministr zahraničí kníže Alexander Mensdorff-Pouilly, který se pokusil opět jednat s pruským velením. K vyjednávání vyslal Gablenze 7. července do Pardubic, kam se přesunul pruský hlavní stan. Gablenz přednesl návrh, že vydají Prusům pevnosti Terežín, Josefov a Hradec Králové za předpokladu, že jim umožní volný odchod posádek s válečným materiálem v době osmi týdnů, ale Helmuth von Moltke rakouský návrh nepřijal. V této době již byli Prusové informováni o přesouvání jižní armády z Itálie a o ústupu jednotek severní

²⁴⁸ JAKL, s. 31.

²⁴⁹ URBAN, *Česká společnost...*, s. 207

²⁵⁰ BĚLINA, FUČÍK, s. 453.

²⁵¹ FUČÍK, s. 64.

²⁵² URBAN, *Vzpomínka...*, s. 258.

armády k Olomouci.²⁵³ Nástup pruské armády byl zahájen 7. července a vyčleněné pruské jednotky měly co nejdříve obsadit Prahu. Labská armáda obdržela rozkaz pochodovat směrem na Vídeň přes Čáslav a Jihlavu, První armáda vyrazila přes Chrudim a Poličku na Svitavy a Druhá pruská armáda postupovala ve směru na Moravskou Třebovou a Olomouc. Od rakouské armády se mezitím oddělil X. armádní sbor a pokračoval po železnici do Vídně.²⁵⁴ Ve směru jejich postupu se obě armády několikrát střetly a již 8. července byla pruskou armádou dobyta Praha.²⁵⁵ Prusové obsadili městské brány, protože chtěli zabránit vývozu potravin z města a obyvatelé byli nuceni odevzdat všechny své zbraně. Pruští vojáci se ve městě chovali korektně. Nerabovali a nechovali se násilně. Přestože se museli čeští obyvatelé postarat o pruské osmitisícové vojsko, byla jejich situace příznivá. Otto von Bismarck navíc nabídl české společnosti účastnit se na porážce Rakouska. Z iniciativy Josefa Václava Friče, který chtěl českou společnost vyvést z habsburské nadvlády, vznikl 10. července 1866 manifest, v němž nabádá české obyvatelstvo k boji proti Habsburkům. Češi se však obávali budoucího sjednoceného Německa a tak Fričův manifest odmítli a přikláněli se k Rakousku.²⁵⁶

Ludwig von Benedek dorazil do Olomouce 9. června a jeho sbory přicházely v následujících třech dnech. V opevněném táboře soustředil šest sborů, II. lehkou divizi a armádní dělostřeleckou zálohu. Opevněný tábor měl být prostorem, odkud vojska mohla působit do týlu pruské armády.²⁵⁷ Již 10. července obdržel Benedek depeši, v níž ho rakouský císař zprostil funkce velitele severní armády a na jeho místo jmenoval arcivévodu Albrechta. Šéfem generálního štábu spojené jižní a severní armády byl jmenován Franz John. Severní armáda přestala oficiálně existovat o tři dny později, kdy arcivévoda

²⁵³ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 259–260.

²⁵⁴ BĚLINA, FUČÍK, s. 455.

²⁵⁵ URBAN, *Česká společnost...*, s. 207.

²⁵⁶ PERNES, s. 157.

²⁵⁷ FUČÍK, s. 66.

Albrecht převzal velení.²⁵⁸ Jeho snahou bylo vybudovat na Dunaji co nejdříve novou velkou armádu. Jelikož Itálie nepřistoupila na rakousko-francouzské stanovisko předání Benátek a nadále pokračovala ve válce, mohlo se k Dunaji přesunout jen něco kolem 60 000 mužů.²⁵⁹ S těmito vojsky se snažil arcivévoda Albrecht zvrátit dosavadní válečné neúspěchy.²⁶⁰

První pruská armáda obsadila 13. července Brno²⁶¹ a jednotky Labské armády pronikly do Znojma.²⁶² Arcivévoda Albrecht za obrannou linii Dunaj stahoval všechny jednotky z Čech a Moravy.²⁶³ Pruská vojska však dne 15. července pronikla k Hodonínu a zablokovala železniční trať mezi Vídní a Olomoucí.²⁶⁴ Rakušané tak museli pochodovat do nových pozic oklikou přes západní Slovensko údolím Váhu.²⁶⁵ Druhá armáda mezitím zaujala postavení mezi Olomoucí a pruskou hranicí. Ve stejný den se střetl s Prusy u Tovačova VIII. rakouský sbor, který byl zdecimován a musel ustoupit. Další střetnutí se odehrávalo u Rokytnice, kde byl napaden I. rakouský sbor. Tyto srážky patřily k nejkrvavějším v závěrečné fázi války.²⁶⁶

První pruská armáda se ve dnech 16. a 17. července zmocnila Břeclavi, Hodonína, Skalice a postupovala na Wilfersdorf a druhá pruská armáda mezitím dosáhla prostoru mezi Prostějovem a Přerovem.²⁶⁷ Rakušané zahájili 17. července nový postup k Vídní. Týž den přijel do Mikulova, kam byl přenesen pruský hlavní stan, král Vilém I.²⁶⁸ Do svých válečných plánů museli Prusové zahrnout také možnost bitvy o hlavní město habsburské monarchie.²⁶⁹ Pruské jednotky překročily Dyji a postoupily na území Dolních Rakous. Cestu k Vídní

²⁵⁸ FUČÍK, s. 69–72.

²⁵⁹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 266.

²⁶⁰ PERNES, s. 159.

²⁶¹ URBAN, *Česká společnost...*, s. 207.

²⁶² URBAN, *Vzpomínka...*, s. 267.

²⁶³ PERNES, s. 159.

²⁶⁴ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 267.

²⁶⁵ PERNES, s. 159.

²⁶⁶ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 267–268.

²⁶⁷ BĚLINA, FUČÍK, s. 470.

²⁶⁸ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 268.

²⁶⁹ BĚLINA, FUČÍK, s. 471.

měly volnou.²⁷⁰ Nicméně si Otto von Bismarck uvědomoval, že Prusko svého hlavního cíle již dosáhlo a měl obavy, že pokud se bude válka protahovat, zasáhnou do konfliktu další evropské mocnosti obávající se rostoucí pruské moci. Proto se snažil Viléma I. přesvědčit k uzavření míru, který by nebyl příliš pro Rakousko ponižující.²⁷¹

Již 21. července na zasedání rakouské ministerské rady předložil rakouský státní ministr Richard Belcredi francouzské podmínky míru – vystoupení Rakouska z Německého spolku, vznik Severoněmeckého spolku až po řeku Mohan a případné vytvoření Jihoněmeckého spolku. Rakušanům byla zaručena celistvost území s výjimkou Benátska. Díky těmto podmínkám byly obě nepřátelské strany ochotny zasednout k jednání²⁷² a bylo vyhlášeno pětidenní příměří. O klidu zbraní se ale nedozvěděly včas jednotky u Lamače, kde se 22. července odehrála poslední bitva (**Obrázek 5**).²⁷³ Rakušané se snažili nepustit pruské jednotky do Prešpurku, což se jim také podařilo.²⁷⁴

Konference, na níž se jednalo o příměří, začala v Mikulově oficiálně 23. července, kam přijeli rakouští vyjednavací, a to Aloys hrabě Károlyi, Adolf Maria a August hrabě Degenfeld-Schonburg.²⁷⁵ Na této konferenci vystoupil Bismarck s textem o pěti bodech, z nichž první tři byly stejné jako francouzské požadavky ze dne 21. července. Diskutovalo se proto jen o dvou posledních bodech, na jejichž základě Bismarck požadoval placení reparací ve výši 30 milionů tolarů a územní změny. Především odstoupení části Saska. Po předložení podmínek bylo jednání přerušeno. Konference byla obnovena 25. července. Prusko a Rakousko se na posledních dvou bodech dohodly takto – Rakousko mělo zaplatit 20 milionů tolarů a Sasku byla zachována územní celistvost.²⁷⁶

²⁷⁰ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 268.

²⁷¹ PERNES, s. 160.

²⁷² EISNER, s. 69–70.

²⁷³ BĚLINA, FUČÍK, s. 471.

²⁷⁴ FUČÍK, s. 76.

²⁷⁵ BĚLINA, FUČÍK, s. 475.

²⁷⁶ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 302–307.

Vyjednávání o mír započalo 9. srpna v Praze, kde za Rakousko jednal Bremmer-Felsach a za Prusko baron Werther.²⁷⁷ Definitivní mírová smlouva mezi Pruskem a Rakouskem byla podepsána 23. srpna 1866 v pražském hotelu Modrá hvězda. O šest dní později byla dohoda ratifikována²⁷⁸ a v průběhu září začala pruská armáda z území Moravy a Čech ustupovat. Mírová smlouva mezi Rakouskem a Itálií byla podepsaná až 3. října 1866 ve Vídni.²⁷⁹ Tato smlouva potvrzovala odstoupení Benátska a znamenala uznání italského království. Ratifikována byla 12. října 1866.²⁸⁰

6. 2. Důsledky Prusko-rakouské války 1866

Prusko-rakouská válka způsobila v českých zemích materiální bídu a nouzi. Navíc se začala šířit cholera, která si vyžádala četné oběti.²⁸¹ Obě válčící strany ztratily během 35 dnů bojů mnoho vojáků, koní a děl. Rakousko mělo oproti Prusku mnohem větší ztráty. V bojích zemřelo na rakouské straně 10 404 mužů a 12 494 bylo v zajetí. Na pruské straně zemřelo 3 473 mužů a do zajetí se dostalo 459 mužů.²⁸² Válka z roku 1866 ukončila dlouhodobí spor o nadvládu v Německu.²⁸³ Habsburská říše přišla o postavení jedné z předních evropských mocností a stále více se stávala závislou na Německu. Rakušané tak po válce přišli o své čelní postavení v Německu i v severní Itálii a musely začít řešit problémy ve vnitřní politice.²⁸⁴

Válka měla pro vývoj české politiky velký význam. Za to že odmítli rozejít se s Habsburskou říší a potvrdili loajalitu vůči ní, požadovali Češi odměnu v podobě splnění svých starých národních požadavků.²⁸⁵ V době mikulovských

²⁷⁷ JEDLIČKA, Otakar, *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl III.*, Pardubice 1883, s. 79.

²⁷⁸ URBAN, *Česká společnost...*, s. 210.

²⁷⁹ PERNES, s. 161.

²⁸⁰ URBAN, *Česká společnost...*, s. 210.

²⁸¹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 324–325.

²⁸² Tamtéž, s. 312.

²⁸³ URBAN, *Česká společnost...*, s. 210.

²⁸⁴ BROFT, s. 392.

²⁸⁵ PERNES, s. 161.

jednání přijeli do Vídně František Palacký s Františkem Ladislavem Riegerem.²⁸⁶ Z podnětu Riegra se konala porada českých poslanců ve dnech 20. a 22. července,²⁸⁷ na níž předložil stanoviska v pěti bodech o uchování státoprávního svazku českých zemí s monarchií na základě pragmatické sankce z roku 1713. Jelikož Vilém I. ještě před příměřím v Mikulově požadoval anexi Čech, zakazoval pátý bod připojit české země k jakémukoliv spolku německých států nebo jinému státu bez souhlasu zemského sněmu. Později se ve Vídni konaly porady politiků hájících federalistické zájmy. Těchto jednání se účastnili i Palacký a Rieger, který byl pověřen vytvořit společný federalistický program. Zformuloval plán o dvanácti bodech, který byl shromážděním schválen.²⁸⁸ František Josef I. který byl informován o hospodářské situaci v Praze a o ekonomickém dopadu pruské okupace, přijal Riegera 30. července. Při této audienci Rieger potvrdil loajalitu české veřejnosti vůči monarchii a císař slíbil českému národu v jeho tíživé situaci pomoci.²⁸⁹ Čeští obyvatelé věřili, že císař ocení českou věrnost splněním dlouhodobě vznášejících požadavků, ale nakonec bylo všechno jinak.²⁹⁰

František Josef I. musel čelit také požadavkům Maďarů.²⁹¹ Doufal, že dohodou s maďarskými politiky dosáhne vnitřní stabilizace říše. O svém postupu k Uhrám se nerozhodoval snadno, protože věděl, že jeho rozhodnutí není spravedlivé vůči jiným národům. Při jedné z audiencí v létě 1866 řekl: „*Nemohu se přece postavit na uherské stanovisko, když tu stojí země zpusťšené a hladem trpící, zatímco Uhry zůstaly válkou nedotčeny.*“²⁹² Nakonec k dohodě s maďarským obyvatelstvem svolil a vyslal ministra zahraničních věcí Bedřich Ferdinanda Beusta do Pešti, kde byl svolán 19. listopadu 1866 uherský sněm.²⁹³ Jednání vyústila 18. února 1867 v rakousko-uherský dualismus, kde byl

²⁸⁶ URBAN, *Česká společnost...*, s. 212.

²⁸⁷ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 326.

²⁸⁸ PERNES, s. 162.

²⁸⁹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 329.

²⁹⁰ PERNES, s. 163.

²⁹¹ BROFT, s. 392.

²⁹² PERNES, s. 169.

²⁹³ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 215.

jmenován Gyula Andrásy předsedou nové uherské vlády.²⁹⁴ Říše byla rozdělena na dva státoprávní a politické celky, a to na Rakousko (Zalitavsko), nacházející se na západ od řeky Litavy, které zahrnovalo i české země a na Uhersko (Předlitavsko) zahrnující i dnešní Slovensko. Tyto dvě části byly v podstatě samostatné a společné měly mít pouze panovníka, ministerstvo zahraničních věcí, ministerstvo financí a armádu.²⁹⁵ Rakousko i Uhersko mělo vlastní ústavu a samostatnou správu. V Uhrách byl zákonodárným orgánem uherský sněm v Pešti a v Rakousku Říšská rada ve Vídni.²⁹⁶ Zákonodárné právo, které se vztahovalo ke společným záležitostem Rakouska a Uherska, mělo být vykonáváno prostřednictvím delegací, které měli zasedat každoročně a odděleně. V Říšské radě měly delegace 60 členů, z nichž 20 mělo být voleno z panské sněmovny a zbylých 40 z poslanecké sněmovny. V uherském zákoně nebyl počet členů stanoven. Zastoupení v delegacích mělo být pro všechny země přibližně stejné. Rakousko-uherské vyrovnání vyvrcholilo 8. června 1867 korunovaci Františka Josefa I. uherským králem.²⁹⁷

Většina německého obyvatelstva českých zemí vzala rakousko-uherské vyrovnání na vědomí. Avšak česká společnost byla zásadně proti dualismu, protože očekávala, že právě ona bude odměněna za svou loajalitu k říši národnostními požadavky. Jelikož Češi nechtěli podpořit rakousko-uherské vyrovnání, byl rozpuštěn český i moravský sněm. Konaly se nové volby, v nichž zvítězila loajální šlechta pod vedením Karla Auersperga. Zvoleni byli také příslušníci šlechtického stavu, kteří byli proti dualismu, ale ti se na protest vzdali svých mandátů a odmítli se účastnit zasedání Říšské rady.²⁹⁸ Bylo zřejmé, že po vyrovnání s Uhry bude muset dojít i k vyrovnání s českými zeměmi.²⁹⁹ František

²⁹⁴ PERNES, s. 170.

²⁹⁵ BROFT, s. 392.

²⁹⁶ BĚLINA, FUČÍK, s. 639.

²⁹⁷ PERNES, s. 170.

²⁹⁸ BĚLINA, FUČÍK, s. 631.

²⁹⁹ URBAN, *Česká společnost...*, s. 232.

Josef I. snažil uzavřít rakousko-české vyrovnání počátkem února 1871, ale jeho pokus se nezdařil. Byl tak opět potvrzen rakousko-uherský dualismus.³⁰⁰

Stejně jako ovlivnila válka roku 1866 části habsburské monarchie, stejně tak ovlivnila i Prusko a německé státy. Prusko šlo po válce za svým dlouhodobým cílem. Na základě srpnových mírových smluv Pruska s německými státy a přistoupením dalších států vzniklo společenství 23 německých zemí, které se stalo základem Severoněmeckého spolku. Prusko ho však chtělo vytvořit na jiných základech než bývalý Německý spolek. Již 1. července 1867 vstoupila ústava Severoněmeckého spolku v platnost.³⁰¹ Severoněmecký spolek byl konstituční monarchií a hlavní úlohu v něm hrálo Prusko. Dne 14. července 1867 byl jmenován spolkovým kancléřem Otto von Bismarck. Krátce poté byly ustanoveny další instituce a orgány.³⁰² Členem spolku se stalo Sasko, 17 malých knížectví a tři svobodná města, a to Brémy, Hamburk, Lübeck.³⁰³

Situace jihoněmeckých států, a to Bavorska, Württemberska, Bádenska a Hesén-Darmstadtska byla po mírových jednáních z 30. srpna 1866 zcela jiná. Mírové smlouvy sice umožňovaly sjednocení,³⁰⁴ ale vnitřní rozpory mezi jihoněmeckými státy a vnější tlaky Pruska zapříčinily selhání pokusů o vytvoření Jihoněmeckého spolku.³⁰⁵

Napoleon III. nebyl nadšený z pruského vítězství, jelikož se obával pokračování pruské expanze na západ. Jeho obavy byly oprávněné.³⁰⁶ Již na jaře 1867 mezi Francií a Pruskem došlo ke sporu o vévodství Lucemburské. Po rozpadnutí Německého spolku přestávalo být německým státem a Prusko nechtělo, aby se stalo francouzským územím. Tento konflikt se však vyřešil bez vojenského střetnutí a v květnu 1867 byla potvrzena neutralita Lucemburska

³⁰⁰ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 420.

³⁰¹ Tamtéž, s. 413.

³⁰² JAKL, s. 41.

³⁰³ PROKŠ, s. 10.

³⁰⁴ JAK, s. 41.

³⁰⁵ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 414.

³⁰⁶ FUČÍK, s. 76.

a jeho spojení s Nizozemím. Prusko později chtělo zajistit nově vytvořenému Severoněmeckému spolku výlučné postavení v kontinentální Evropě. K tomu se naskytla příležitost v roce 1868, kdy se uvolnil španělský trůn.³⁰⁷ Prusko využilo následných sporů o obsazení španělského trůnu k vyvolání války s Francouzským císařstvím.³⁰⁸ Válka byla vyhlášena 19. července 1870 Severoněmeckým spolkem a jeho jihoněmeckými spojenci.³⁰⁹ Již 2. září v bitvě u Sedanu bylo Francouzské císařství poraženo a část francouzské armády kapitulovala. Napoleon III. padl do zajetí a byla vyhlášena Francouzská republika,³¹⁰ která pokračovala v bojích až do kapitulace Paříže.³¹¹ Ještě před tím než se Francie vzdala, se k Severoněmeckému spolkem připojily v listopadu 1870 jihoněmecké státy a bylo vytvořeno sjednocené Německé císařství.³¹² Paříž kapitulovala až 28. ledna 1871 a mírová smlouva mezi Německým císařstvím a Francouzskou republikou bylo uzavřeno 10. května ve Frankfurtu nad Mohanem.³¹³

Německá říše začala formálně existovat 1. ledna 1871 a Vilém I. byl ve Versailles 18. ledna 1871 korunován německým císařem. Součástí Německého císařství bylo Pruské, Bavorské, Saské, Württemberské království, 18 knížectví, 3 svobodná města a dvě říšská území Alsasko a Lotrinsko, která byla od Francie odtržena.³¹⁴

³⁰⁷ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 414–415.

³⁰⁸ JAKL, s. 41.

³⁰⁹ URBAN, *Vzpomínka...*, s. 416.

³¹⁰ JAKL, s. 41.

³¹¹ URBAN, s. 416.

³¹² PROKŠ, s. 10.

³¹³ URBAN, s. 416.

³¹⁴ PROKŠ, s. 10.

7. ZÁVĚR

Rakousko bylo před prusko-rakouskou válkou roku 1866 nejvýznamnější mocností střední Evropy a mělo velký vliv na německé státy. Zatímco Prusko se od počátku vyvíjelo jako centralizovaný a militaristický stát než se stalo jednou z Evropských velmocí. Po Vídeňském kongresu roku 1814–1815, jenž završil Napoleonské války, zaznamenaly oba státy jako vítězné mocnosti největší územní změny. Rakousko získalo Benátsko, Milánsko, Salcbursko, Tyroly, Innskou čtvrť, Dalmácii a část Haliče a Prusko se rozšířilo o Porýní, část Saska, Gdaňsk, Poznaňsko a švédské Pomořany.

Roku 1815 byl také vytvořen politický svazek německých států tzv. Německý spolek, v němž se Rakousko dělilo o vliv s Pruskem. Po revolučních letech 1848–1849 začalo Prusko usilovat o nadvládu v Německém spolku a chtělo vytvořit sjednocené Německo. Byly proto vytvořeny dvě koncepce, na jejichž základě se mělo vyřešit národní sjednocení Německa. Nicméně se nepodařilo najít řešení a již roku 1850 muselo Prusko podepsat Olomoucké smlouvy, kterými uznávalo hegemonii Rakouska v Německém spolku.

Zájmy Rakouska a Pruska se záhy od otázky reformy spolku obrátily k problémům vyvstávajících v Dánsku. Již roku 1852 byl mezi Rakouskem, Pruskem a Dánskem uzavřen Londýnský protokol, jehož podmínky začal dánský král porušovat. Proto uzavřelo Prusko 1. srpna 1864 s Rakouskem spojeneckou smlouvu a zahájily proti Dánsku válku, která skončila vítězně pro státy Německého spolku. Po válce s Dánskem získaly obě vítězné mocnosti na základě gasteinské smlouvy z roku 1865 pod svou správou vévodství Šlesvicko, které bylo svěřeno Prusku, a Holštýnsko Rakousku. Tato vévodství sloužila jako záminka k vypuknutí prusko-rakouské války roku 1866, jelikož pruský král Vilém I. usiloval o anexi obou vévodství.

Od března roku 1866 se začalo jednat o spojení s Itálií, které bylo uzavřeno 8. dubna 1866. Napětí mezi Pruskem a Rakouskem vyvrcholilo po vystoupení Pruska 14. června 1866 z Německého spolku. Kvůli pruskému

spojenectví s Itálií bylo Rakousko nuceno bojovat na dvou frontách. Arcivévoda Albrecht vedl rakouskou jižní armádu na italském území a Ludwig von Benedek velel armádě na severní frontě, kde se převážná část bojů odehrála v Čechách. Prusko své síly rozdělilo do třech armád, a to Labské armády, První pruské armády a Druhé pruské armády.

Oproti rakouské jižní armádě, která zvítězila nad Italy 24. června u Custozy, utrhla severní armáda několik zdrcujících porážek. Jediným rakouským významným vítězstvím byla bitva dne 27. června u Trutnova. Boje na severní frontě se odehrávaly až do 3. července 1866, kdy se strhla rozhodující bitva u Hradce Králové. Pro rakouskou armádu se vyvíjela situace příznivěji během dopoledne a to hlavně díky dělostřelectvu, které svou palbou dokázalo pruskou armádu odrazit. Ovšem po dalším postupu pruské armády již nebyly rakouské jednotky schopny nepřítele zastavit. Po prohraném střetnutí rakouské vojsko ustupovalo zpět na Moravu do Olomouce, kde chtěl Benedek své jednotky nově zorganizovat. Po příchodu do Olomouce byl však Benedek odvolán ze své funkce velitele a na jeho místo byl jmenován arcivévoda Albrecht, který chtěl na Dunaji vytvořit novou armádu. Vojenské střety mezi nově uspořádanou rakouskou a odpočinutou pruskou armádou probíhaly až do 21. července, kdy bylo vyhlášeno pětidenní příměří. Jelikož se k některým jednotkám zpráva o příměří nedostala včas, proběhla 22. července poslední bitva u Lamače, který se dnes nachází v Bratislavě. K podepsání míru s Pruskem došlo 23. srpna v pražském hotelu Modrá hvězda a s Itálií až 3. října 1866.

Benedek zahájil svou vojenskou kariéru v Itálii, a tudíž znal italské území lépe než český kraj. Přesto ho František Josef I. jmenoval velitelem severní armády. Vyvstává tedy otázka, jak by válka probíhala, pokud by Benedek působil jako velitel jižní armády. Důvodů, které zapříčinily rakouskou porážku, je mnoho. Nicméně za prohranou válku byla veškerá vina připisována právě polnímu zbrojmistru Ludwigu von Benedekovi. Byl sice dobrý důstojník, ale nebyl stratégem a navíc neměl zkušenosti s velením velké armády. Především také nemohl ovlivnit jmenování osob do klíčových funkcí. Jeho velkým

úspěchem však bylo vyvedení hlavních sil severní armády z bojiště u Hradce Králové. Zatímco Rakousko zápolilo se zásadními nedostatky armády a organizací velení, Prusku k vítězství pomohla reforma armády, lepší výzbroj a především taktika boje.

V důsledku prohrané války přišlo Rakousko o svou moc nad územím německých států. Po válce pak Češi předložili rakouskému císaři své národní požadavky. Avšak nejdříve musel František Josef I. vyřešit situaci v Uhrách, proto dal přednost maďarským žádostem. V roce 1867 došlo k rakousko-uherskému vyrovnání, na jehož základě se obnovila suverenity Uherska. V Prusku došlo k vytvoření politického svazku severoněmeckých států nacházejících se severně od řeky Mohan. Následně v letech 1870–1871 proběhla válka mezi Pruskem a Francií, jejímž výsledkem bylo vytvoření Německého císařství.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

- BENEŠ, Ctirad, *Palné zbraně systému Lorenz*, Praha 1999.
- BENEŠ, Ctirad, *Zbraně v prusko-rakouské válce roku 1866*, Pardubice 1966.
- BĚLINA, Pavel, FUČÍK, Josef, *Válka 1866*, Praha 2005.
- BOHADLO, Stanislav, JÁNSKÝ, Zdeněk, *Stopy krve a železa 1866*, Náchod 1991.
- BROFT, Miroslav a kol., *Vojenské dějiny Československa: od roku 1526–1918*, Praha 1986.
- EISNER, David, *Bismarck, Rakousko a předběžný mír v Mikulově*, Historický obzor 16, 2005, 3/4, s. 64–73.
- FUČÍK, Josef, *Válka 1866: Běda poraženým*, Praha 2012.
- HÁLEK, Jan, *Gasteinská konference 1865*, Historický obzor 15, 2004, 5/6, s. 116–130.
- HÁLEK, Jan, *Konference německých států v Drážďanech 1850–1851*, Historický obzor 16, 2005, 11/12, s. 249–257.
- JAKL, Jan, *Bitva u Hradce Králové L. P. 1866.*, Hradec Králové 1996.
- JÁNSKÝ, Zdeněk, *Baterie mrtvých u Chlumu v roce 1866*, Hradec Králové 2013.
- JEDLIČKA, Otakar, *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl I.-III.*, Pardubice 1883.
- KLUČINA, Petr, ROMANÁK, Andrej, RICHTER, Karel, *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby. 17.–20. stol.*, Praha 1984.
- KUDR, Karel, *Válka rakousko-pruská 1866 v Čechách a na Moravě*, Praha 1936.
- PERNES, Jiří, *František Josef I.: Nikdy nekorunovaný český král*, Praha 2005.
- PERNES, Jiří a kol., *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003.
- PROKŠ, Petr, *Konec říše Habsburků*, Praha 2004.
- RYCHTER, Karel, *Třeba i železem a krví: Prusko-rakouské války 1740–1866*, Praha 2007.

- SABINA, Karel, *Kronika války prusko-italsko-rakouské*, Praha 1868.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Emilie, *Válka 1866 na Sobecku očima kronikářů*, Sobotka 1996.
- TUHÝ, Bohumír, *Armády Rakouska, Saska a Pruska ve válce 1866: Organizace, výzbroj, výstroj*, Hradec Králové 1990.
- URBAN, Otto, *Vzpomínka na Hradec Králové: Drama roku 1866*, Praha 1986.
- URBAN, Otto, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982.

9. RESUMÉ

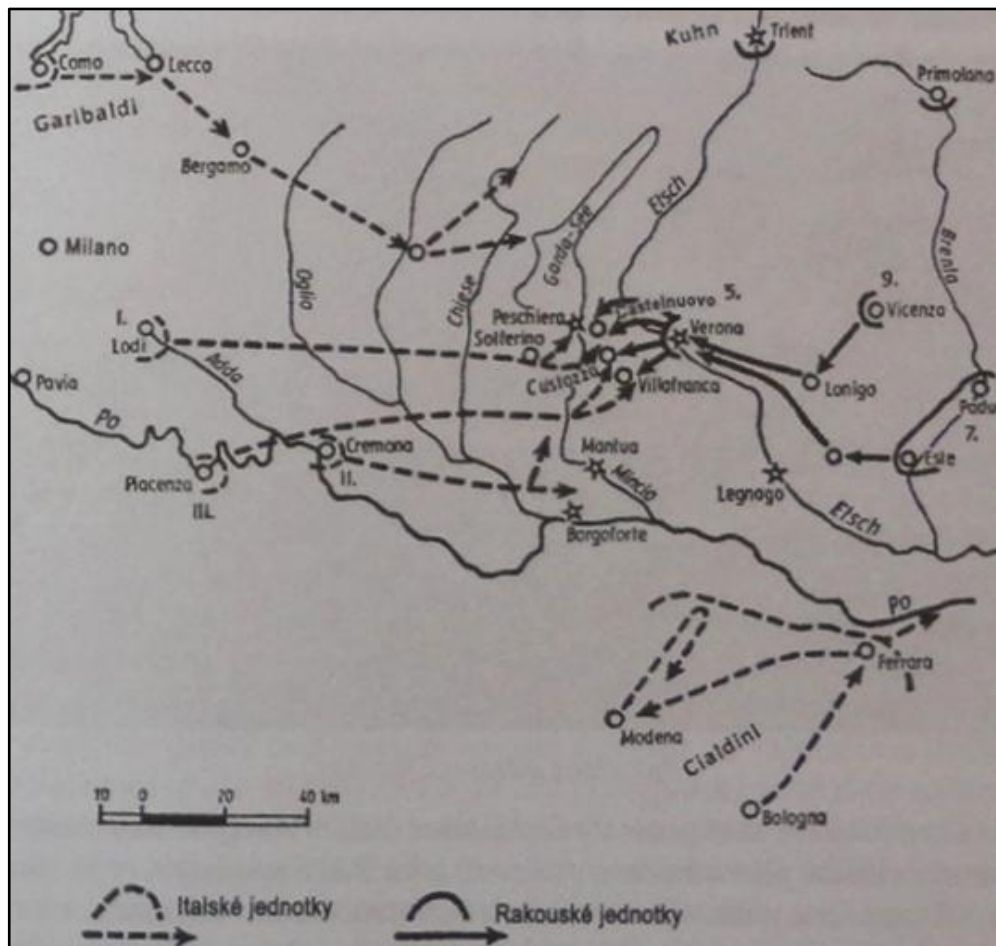
The work deals with the Austro-Prussian war of 1866. It is a conflict between Prussia and the Italian Kingdom on the one side and the Austrian Empire and its allies on the other side. Austria wanted the German-speaking countries to create a loose federation and on the contrary, Prussia had an interest in the unification of the whole of Germany under its rule. As a pretext for declaring war served an argument over the duchy of Holstein, which was under the administration of Austria. The Prussians began to occupy Holstein on 7th June, 1866.

Austria was forced to declare the war on the northern and southern front. In Italy, the Austrian troops of the southern army were under the command of Field Marshal Archduke Albrecht and in the Czech territory the northern army was under the command of Field Marshal Ludwig von Benedek. Prussia divided his forces into three parts – the Elbe army under the command Herwarth von Bittenfeld, Prussian 1st army under the command Friedrich Karl and Prussian 2nd army under the command of Crown Prince Friedrich Wilhelm. The other area, where the Prussian troops fought against the Austrian allies was the territory of the German states, where the first battle occurred on 16th June 1866.

The decisive battle took place on July 3rd at Hradec Králové, where Austria suffered from a crushing defeat. Other military clashes between opposing armies continued until 22nd July. That day was held the last battle in Lamač, which is nowadays the part of Bratislava. The peace treaty was signed in Prague on 23rd August 1866. After the war the Austro-Hungarian Compromise held in Austria, and Prussia created the German Empire under its domination in 1871.

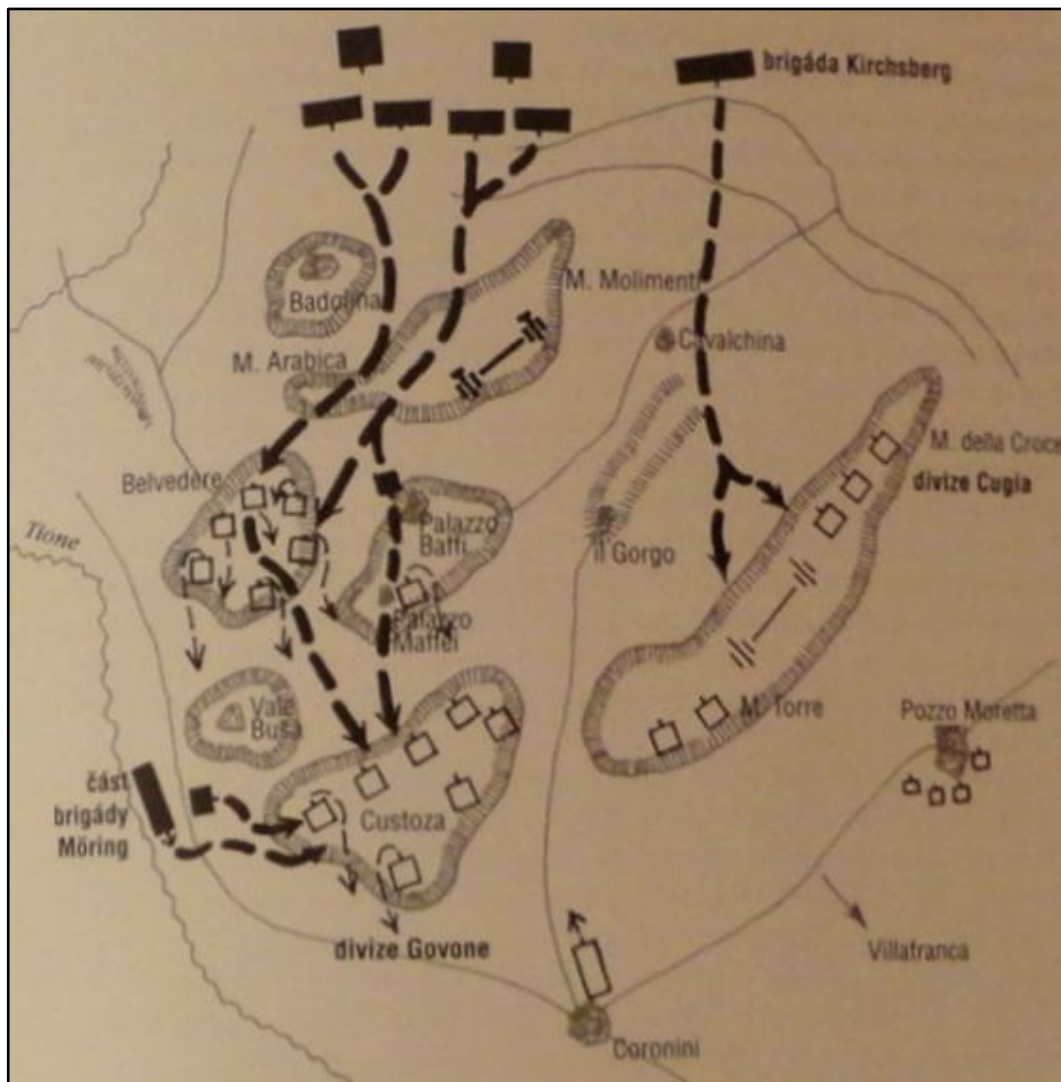
10. OBRÁZKOVÁ PŘÍLOHA

Obrázek 1 - Italské bojiště

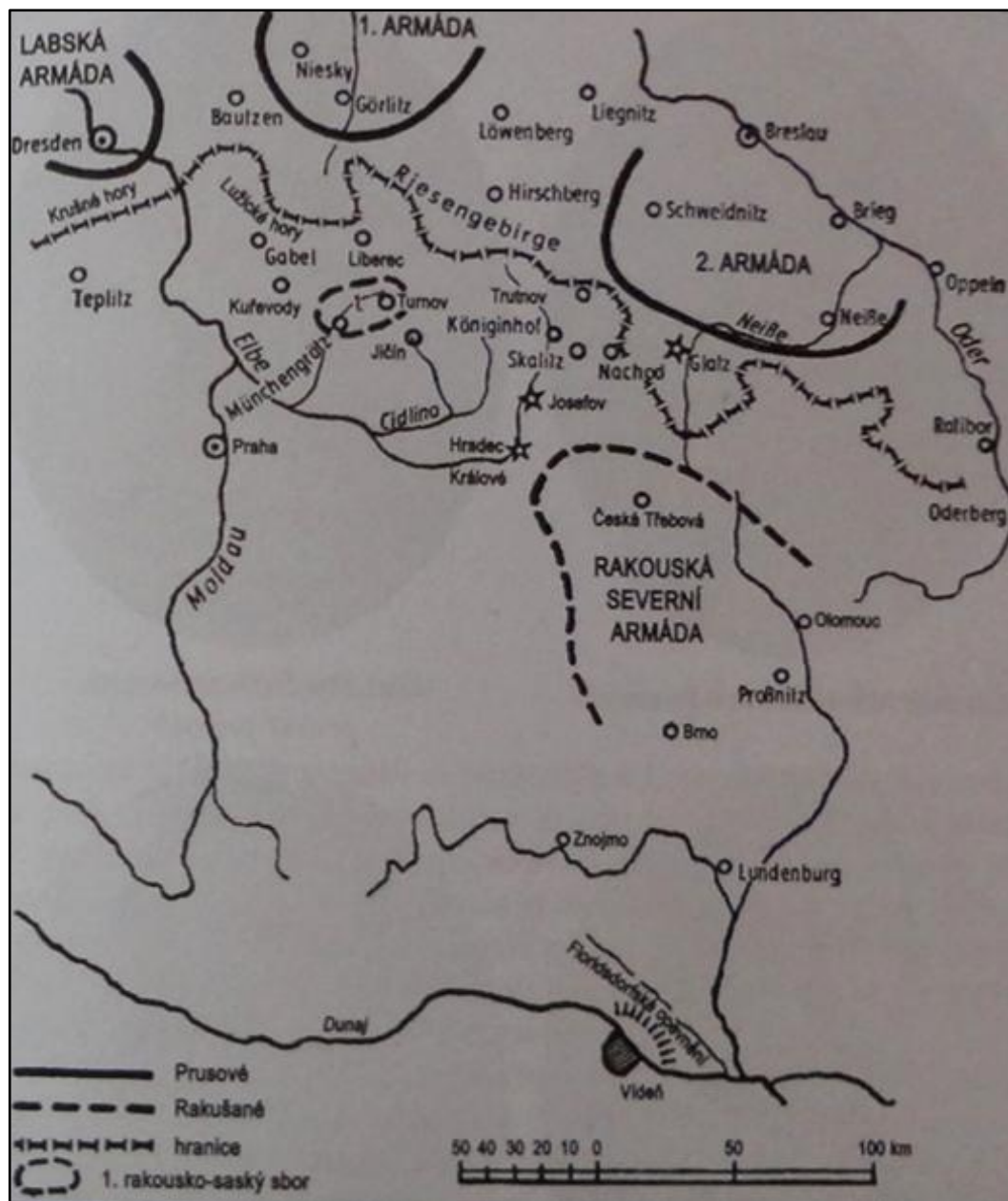
Zdroj: RYCHTER, Karel, *Třeba i železem a krví. Prusko-rakouské války 1740–1866*, Praha 2007.

Obrázek 2 - Útok na Custoza 24. června 1866

Zdroj: BĚLINA, Pavel, FUČÍK, Josef, *Válka 1866*, Praha 2005.

Obrázek 3 - Válčiště v Čechách

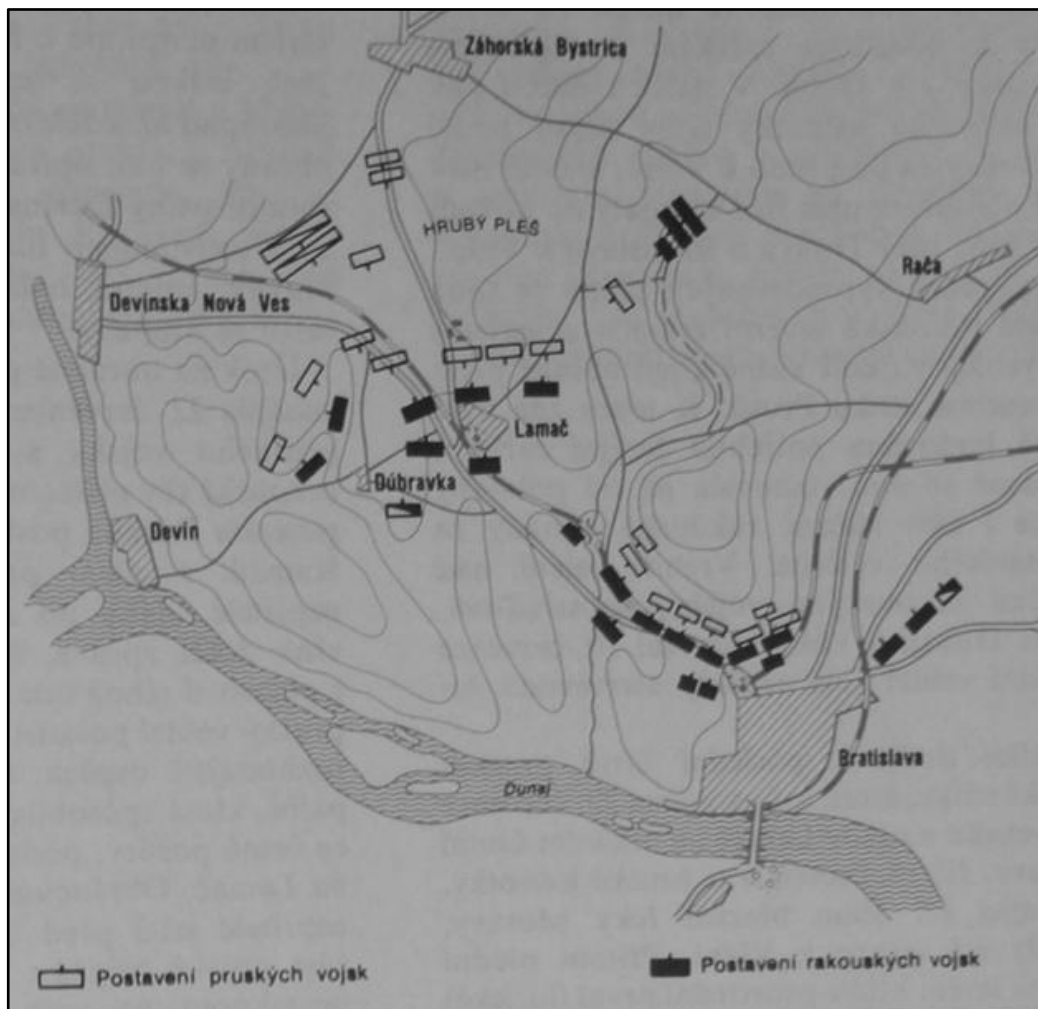
Zdroj: RYCHTER, Karel, *Třeba i železem a krví. Prusko-rakouské války 1740–1866*, Praha 2007.

Obrázek 4 - Bitva u Hradce Králové 3. července 1866

Zdroj: JAKL, Jan, *Bitva u Hradce Králové L. P. 1866*, Hradec Králové 1996.

Obrázek 5 - Bitva u Lamače 22. července 1866

Zdroj: BROFT, Miroslav a kol., *Vojenské dějiny Československa od roku 1526–1918*, Praha 1986.